CİLT: 22 EKİM 1974 SAYI: 253

yeni ufuklar

YIL: 1974 YENİ SAYI: 253

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :
ORHAN BURİAN

2 Eylül 1974 günü, İstanbul'da Avusturya Kültür Merkezinde, Kültür ve Felsefe açısından Türk düşüncesinin gelişimi konulu bir açık oturum yapıldı. Birkaç ay önce, daha değişik kimselerin katılabileceği bir simpozyumda aynı konuyu tartışıp, ileri sürülen görüşleri, özel bir sayı halinde Yeni Ufuklar*'da yayınlamayı tasarlamıştık. Tasarımız, bazı nedenlerden, gerçekleşemedi. Ama, bugün sizlere aynı konuda, beş tartışmacının katıldığı açık oturumun bir özetini sunmak fırsatını bulduk. Ahmet Cemal arkadaşımızın, bizim için bantlardan kâğıda aktarmak lütfunda bulunduğu bu özetin bu ve buna benzer konularda yapılacak girişimleri yüreklendirmesini dilerken, bu özette yer alan görüşlerle* Yeni Ufuklar*'ın bağlı olmadığını özellikle belirtmek isteriz.*

YENİ UFUKLAR

AVUSTURYA KÜLTÜR TEMSİLCİSİ KONSOLOS PROF. HANS E. KASPER'İN AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın davetliler,

Bu küçük açış konuşmamda, burada böyle bir açık oturumun yapılmasına yol açan nedenler üzerinde durmak isterim. Yabancı bir ülkenin kültür temsilcisi olarak, baştan beri şu ilkeyi izledim: yabancı bir ülkenin kültürünü temsil eden kişinin görevi, asla yalnızca kendi ülkesinin propagandasını yapmak olamaz. Böyle yaparsa da, çabaları kültür dünyası açısından verimsiz kalır. Çünkü, kültür ve sanat varlıkları, bütün ulusların ortak paylaşmasına açık değerlerdir. Ve yabancı bir ülkede kendi ülkesinin kültürünü temsil eden kişi, ancak çalıştığı yeri her iki kültürün buluşma ve kaynaşma ocağı haline getirebildiği ölçüde kültür ve sanatın yukarıda andığım evrensel amacına katkıda bulunmuş olur.

Gerek geçen yıl düzenlenen «Türk çeviri edebiyatı» konulu açık oturum, gerek bugünkü açık oturum ve gerekse bu kış düzenlenecek ikinci çeviri edebiyatı oturumu, bu ilkenin ışığında düzenlenmiştir. Bütün bu toplantılar vesilesiyle Türk fikir ve sanat hayatının seçkin kişilerini ofisimizde selâmlayabilmenin ve onların Türkiye'nin kültür hayatı üzerine değerli görüşlerini dinlemenin bana verdiği sevinç, tarif edemeyeceğim kadar büyüktür. Avusturya Kültür Ofisi, bir yandan kendi sanatçılarını ve düşünürlerini Türkiye'ye tanıtmanın zevkini tadarken, öte yandan, her zaman Türkiye'deki fikir ve sanat hayatına kapıları ardına kadar açık bir forum olma niteliğini hep sürdürecektir.

Bugün Sayın Hilmi Yavuz'un yönetiminde düzenlenen açık oturumun konusu, Türkiye'de kültür ile felse-

fe arasındaki ilişkilerdir. Konunun bakış açılarını biraz sonra Sayın Yönetmen açıklayacağı için ben ayrıntılara girmiyorum. Yalnız, hangi ülkede ve ortamda olursa olsun, felsefenin kültür değerlerini biçimlemekte ne kadar etkili olduğu düşünülürse, ilk bakışta teorik gibi görünen meselenin esasta ne kadar canlı bir nitelik taşıdığı, kendiliğinden anlaşılır.

Gerek Sayın Hilmi Yavuz'a, gerekse çok değerli konuşmacılara bu oturuma katıldıklarından ötürü sonsuz teşekkürlerimi sunarken, yapılacak konuşmaların Türk düşünce hayatı yönünden verimli olmasını candan dilerim.

AÇIK OTURUM

Konu : *Kültür değerlerinin felsefeyle olan ilişkileri açısından Türkiye'deki düşünsel gelişimin durumu.*

Katılanlar : Hilmi Yavuz (Yönetmen)
Azra Erhat
Prof. Dr. Doğan Kuban
Prof. Dr. Mehmet Kaplan
Afşar Timuçin

Hilmi Yavuz — Sözlerime başlarken, sayın Avusturya Kültür Temsilcisi Prof. Hans Erich Kasper'e ve yardımcısı sayın Ahmet Cemal'e, bu açık oturumu düzenleme olanağını sağladıklarından ötürü teşekkür borçluyuz. Bunu özellikle belirtmeyi bir görev biliyorum.

Kısaca açık oturumu düzenleyiş şeklimizi belirtmemde yarar var. Önce her konuşmacı yirmi dakika süreli bir konuşma yapacaktır. Bunu, süresi on dakikayla sınırlanmış olan ikinci tur konuşmalar izleyecektir. Konumuz ilk bakışta çok muğlak gibi görünebilir. Onun için izin verirseniz ilk bakışta ben bir ayrıştırma yapacağım. Yalnız bu, benim yaptığım bir ayrıştırmadır ve sayın konuşmacıları bağlamamaktadır. Yani, söyleyeceklerim, benim getirdiğim bir yaklaşımdır, konuşmacılar, sorunu bu doğrultuda almakta ya da almamakta özgürdürler.

Bence, kültür değerlerinin felsefeyle olan ilişkileri açısından Türkiye'deki düşünsel gelişimin durumu, iki düzeyde düşünülebilir. Bunlardan biri kuramsal düzeydir. Bu düzeyde kültür değerleri ile felsefe arasındaki ilişki, kuramsal açıdan genel olarak incelenir. İkinci düzey ise, - ki buna tarihsel bakış açısı da denilebilir - so-

runu doğrudan doğruya Türkiye'deki düşünsel gelişim yönünden özel olarak ele almaktır. Tarihsel yaklaşımın da iki yönü olabilir, yani sorun burada da iki ayrı açıdan ele alınabilir. Birinci şık, soruna Türkiye'ye özgü, kendi içinde tutarlı, bütünsel bir düşünce sisteminin, yani bir Türk felsefesinin varlığı ya da yokluğu açısından yaklaşmaktır. Çünkü, üzerinde durulacak ana sorun, kültür değerleri ile felsefe arasındaki ilişki olduğuna göre, bir ilişki de iki terimin varlığını gerektirdiğine göre, Türkiye açısından bir özgün felsefenin varlığı ya da yokluğu sorunu üzerinde durmak ve eğer yoksa, bunun nedenlerine inmek zorunluluktur. Tarihsel yaklaşıma ilişkin ikinci şık ise, sorunu Türkiye'de Tanzimat'tan bu yana geçen dönem açısından ele almaktır. O zaman konuya yaklaşma, daha çok, bir eleştiri kalıbı içerisinde gerçekleşir. Böylece konunun gerçekte Türk düşünce tarihinin bütün dönemlerini ve gelişmelerini kapsamına alabildiğini de belirtmiş oluyoruz.

Şimdi, izin verirseniz, ben, yönetmenlik görevimin yanısıra bir konuşmacı olarak konuya bir açıklık getirmek istiyorum. Kültür kavramından felsefî anlamda ilk söz eden düşünür, Hegel olmuştur. Hegel, kültüre eş anlamda olmak üzere *«nesnel ruh»* ('Objektiv geist') kavramını kullanır. Bu kavramı metafizik düzeyde ele alan Hegel'in düşünce sisteminde kültür, doğrudan doğruya felsefenin içinde yer alır. Hegel'den sonra aynı soruna eğilen ikinci düşünür olan Hartmann ise kültür kavramını metafizik alandan çıkarıp ampirik düzeye getirmiş, ona bir gerçeklik karakteri kazandırmıştır. Hegel metafiziğinde gerçeklik alanına girmeyen kavramları ayıklamış, bunların karşısındaki ampirik kavramları, kuramsal kavramlar olarak alıp bir sisteme gitmiştir. Sözü edilen kavramların başında *ulusal ruh* ('Volksgeist') kavra-

mı gelir. Hegel'in tarih felsefesinden çok eski olan bu kavram, yine eskiden beri, örneğin, bir Fransız, İngiliz ya da Alman ulusal ruhu, veya Atina ve Isparta ulusal ruhları diye kullanılagelmişti. Hartmann, ilk kez Herder tarafından ortaya atılan ve uluslar arasındaki değişik, karakteristik ayrılıklara işaret eden «ulusal ruh» kavramını geliştirmiştir. Somut insan topluluklarında raslanan değişik çizgiler, ancak bir sistem içinde bir birlik oluşturabilmektedir. Bu sistemin ne olduğu ve nasıl temellendirilebildiği üzerinde durmak gerekir. Her şeyden önce kültür değerleri arasındaki yüzeysel benzeşimlerden çıkarak birleştirici bir sisteme varılamaz. Çünkü, bu tür benzeşimlerden hareket etmek, salt raslantıların, yanlış bir yargıyla, gerçek diye kabul edilmesine yol açabilir. Bu yüzden, tikel olgulardan, tikel benzeşimlerden yola çıkılarak tümel bir sisteme, bütünselleştirici bir dünya görüşüne varılamaz. Demek ki, yöntemimiz endüktif değil, fakat dedüktif olacaktır. Karl Marx, buna «somutun zihinsel olarak yeniden üretilmesi», Lévi-Strauss ise «geçmişin yeniden inşa edilmesi» demektedir. Yani, somut bir kültür verisi, soyut kavramlarla temellenmiş bir sistemin bağlamı (kontekst'i) içinde yeniden üretilecektir. Türk kültürünün bütünselliğini sağlayacak böyle bir temellendirmede hangi soyut kavramlardan yola çıkılacaktır? Bu, sorunun felsefî yanıdır. Bunun dışında bir de kültür değerlerinin ardında var saydığımız bu bütünleyici, ulusal sistemin oluşması için hangi koşulların gerektiği sorusu var. Bu da, sorunun sosyolojik yanıdır. Ulusal bir dünya görüşünün ortaya konulabilmesi için gerekli olan, sözünü ettiğimiz anlamda bir sistemin, felsefenin var olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu alanda - bilgi sosyolojisi alanında - en büyük katkılarda bulunmuş olan düşünürlerden biri, Lu-

cien Goldmann'dır. Goldmann, Batı ülkelerinde, özellikle İngiltere ve Fransa'da ulusal felsefe sistemlerinin ortaya çıkışını, burjuvazinin egemen bir sınıf olmak için verdiği mücadelenin niteliğine bağlar. Ancak Goldmann'ın bir dünya görüşü olarak nitelendirdiği bu ulusal felsefe sistemlerini, Hegel ve Hartmann'ın «ulusal ruh» kavramlarıyla karıştırmamak gerekir. Ulusal ruh - ki bu kavram bir ölçüde Ziya Gökalp'in «*hars*» kavramını karşılar - kültür değerlerini bütünleyen, sistemleşmiş herhangi bir ulusal dünya görüşüdür. Ulusal felsefe ise bunun çok özel bir görünümü olan felsefe sistemidir: örneğin, ampirizm veya rasyonalizm gibi... Ulusal ruhun oluşabilmesi için burjuva devrimleri söz konusu olmuyor. Sözgelimi, Isparta'da da o ülkeyi ötekilerden ayıran bir ulusal ruh vardı. Ancak Goldmann, ulusal felsefe sistemlerinin ortaya çıkabilmesi için burjuva devrimlerinin gerçekleşmesini önerir. Ben bir Türk felsefesinden söz ederken, bu iki temellendirme arasında bir ayırım yapmadığımı söylemek isterim.

Şimdi sözü, sayın Prof. Doğan Kuban'a bırakıyorum. Kendisi bize özellikle Tanzimat'tan sonra, daha belirli bir ifadeyle Atatürk devrimlerinden sonra Türkiye'de bu doğrultuda girişilmiş olan çabaların felsefî niteliğini ve geleceğe ilişkin görüşlerini söyleyecektir.

Prof. Doğan Kuban — Özellikle, devrimlerden bu yana geçen son elli yılda Türkiye'de belirli, hiç olmazsa etkili bir felsefî akımın varlığını kuşkuyla karşıladığım, hattâ böyle bir akımın varlığını kabul etmediğim için, soruna toplumsal olgulardan yaklaşmak ve konuya ilişkin bir gözlemle başlamak istiyorum. «Türkiye'de çağdaş düşüncenin gelişimi» deyimi, homojenliği içeren bir genellemedir. Ancak, Türkiye'deki gelişim için böyle bir

homojenlikten söz edebilmek olanaksızdır. Bugünkü durumda Türk toplumu açısından kimin felsefesi, kimin kültür değerleri, olan mı, olması istenen mi, ya da olanın yorumundan var olması istenene uzanan mı diye sorulabilir. Son çeyrek yüzyılda Türk toplumuna bakarsak, geleneksel yapının gerçekten çok değiştiğini görürüz. Köylü oranı, kentli oranının lehine azalmıştır. Türk insanının fiziksel çevresi de değişmiştir. Çeyrek yüzyıl öncesinin Ankara'sı ve İstanbul'u ile bugünkü Ankara ve İstanbul arasında hiç bir ilişki yoktur.

Yargılarıma, kurtuluş savaşını ve Atatürk devrimlerini taban olarak alıyorum. Çağdaş düşünce bana göre en azından devrimleri kabul eden, onları yorumlayan, belki de değiştirmeye uğraşan, ama yine eski tartışmalara dönmeden değiştirmeye uğraşan düşünce düzeyidir. Devrimlerden bu yana yapılanlara göz atılınca, her alanda Batıyla bir bütünleşmeye yöneliş görülür. Son çeyrek yüzyılda Türk toplumu, çevresini yeniden yapma savaşına atılmış, yine bu süre içerisinde daha önce var olmayan bir tarih yorumuna gidilmiştir. Bütün bu değişmelerin Türk toplumunun dengesini bozup bozmadığına ilişkin yargılar vardır. Değişiklikler karşısında dengenin bozulduğunu, toplumun ne yapacağını bilmez hale düştüğünü saptayan sözler genellikle Batı'dan gelir. Batılı yorumculara göre, Batı dışında kalan ülkelere teknoloji ile birlikte yapılan kültür transferi, bu toplumların dengesini bozar. Örneğin, ünlü İslâm tarihçilerinden Grunbaum, İslâmın Batı'dan neyi kolay, neyi zor aldığını belirtirken şöyle bir açıklama yapar: «Teknoloji ve iş örgütlenmesinin transferi kolay yapılabilmektedir. Ama ekonomik görüş, sosyal sistemin yeniden örgütlenmesi, sanat, bilimsel düşünce, ahlâkî ve dinî kriterler çok zor kabul edilebilmektedir. Çünkü, bu sonuncu

transfer, kimliğin yitirilmesine yol açmaktadır.»

Bu yorumların ilginç yanı, İslâm toplumları üzerine düşünceler ileri sürülürken genellikle anılan toplumların ondokuzuncu yüzyıldaki düzeyinin, endüstrileşme döneminin, yani İkinci Dnya Savaşı'ndan önceki dönemin göz önünde tutulmasıdır. Buna karşılık, İslâm kurumları anlatılırken özellikle klâsik ortaçağ İslâmiyet devri göz önünde tutulmakta, bu yüzden tüm statik bir dünya görüşü içerisinde bugünkü gelişme hızı hakkında sağlıklı yargılara varılamamaktadır. Grunbaum'un bizim düşünürlerimiz üzerinde de etki yaratan görüşleri, Türkiye'nin son yirmi beş yıllık gelişmesi karşısında çok yüzeysel kalmaktadır. Örneğin, ekonomik görüş, örgütlenmeye bağlı olarak Türkiye'ye kolaylıkla girmiş, ekonomik görüşler çeşitli açılardan eyleme de geçmiştir. Sanat ve bilimsel düşünce açısından da bir güçlükle karşılaşılmamaktadır. Ahlâkî ve dinî faktörler ise, bütün İslâm ülkeleri açısından, yukarıda anılanların kabulünü engellememektedir. Hattâ İslâmcılar, Kur'an'ı gerek kapitalizm, gerekse sosyalizm için kullanabilmektedirler. Bugün vardığımız aşamada artık ana sorun, Batılı olmak değildir. Gerekli olan, bilimsel düzeyde daha gerçekçi bir uygarlık analizi yaparak Türkiye'de bu analizin olumlu sonuçlarını yaygınlaştırmaktır. Gerçi, Tanzimat'tan bu yana yapılagelmiş bütün tartışmalar, bugün de Türk kültür ortamında vardır. Yani, bugün bizde Abdullah Cevdet Bey gibi Batıcılar, Pantürkistler, yeni Osmanlılar, hattâ belki Mustafa Sabri Efendi gibi, Peygamber Arap olduğu için Arap ırkını Türklerden üstün tutanlar bile vardır. Her ne kadar bu düşünceler zaman zaman kültür gelişmemizi sarsabiliyorsa da, herhangi bir dış emperyalizmin âleti olmadıkça zararlı olmaları da düşünülemez. Dolayısıyle sorunun «Acaba na-

sıl Batılı olabiliriz?» şeklinde formüle edilmesi, artık doğru değildir.

Şimdi, bugün içinde bulunduğumuz duruma biraz daha yakından eğilmek istiyorum. Bugün Türk kültür hayatında her şeyi yeniden «tanımlama zorunluluğu» duyulmakta, görüşler eski tanımlamalar üzerine kurulamamaktadır. Ancak, özgün bir dünya görüşüne varabilmek için bundan kaçınmak, belki de olanaksızdır. Batı ise bu açıdan farklıdır. Batılı beğense de, beğenmese de, bilse de, bilmese de, Yunan felsefesini, Dante'yi, Rönesans'ı, Machiavelli'yi, Arasmus'u, Goethe'yi Kant'ı v.s. ve nihayet bütün sosyalist ütopyalardan itibaren Marksist literatürün tümünü kendi kültür ağını dokuyan veriler olarak bütünleştirmiştir. Bu veriler Batı'da çok yaygın ilişkiler içerisinde anlaşma düzeyleri yaratmıştır. Kavramlar birbirinin üzerinde dizi dizi yükselerek insan, toplum, özgürlük, mutluluk gibi birçok kriterlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Oysa, Batı dışında kalan bütün toplumların sorunu, tarihten gelen kimliğini yitirmeden Batıyla eşit olmaktır. Yani, toplum, kendisini vaktiyle belirlemiş olan özellikleri bugünün koşulları içerisinde yeniden değerlendirecek, dışarıdan aldıklarını çözümleyecek ve böylece kendisini bugünkü Batı seviyesine çıkaracak bir senteze ulaşacaktır. Marksist doktrinin egemen olduğu ülkelerde durum daha kolay görünüyor. Çünkü onlar, getirilen bir çerçeveyi olduğu gibi almışlardır. Bizim gibi herhangi bir ideolojiye veya dünya görüşüne abone olmamış ülkelerde kuramsal çerçeve yoktur. Bugün Türkiye'de insanoğlunun toplum ve doğa karşısındaki durumu aydınlığa kavuşturulmamıştır. Kuramsal açıdan aydınlığa kavuşturulmamıştır. Aydın grupları arasındaki yargılar büyük kitlelere ancak yağmur serpintisi gibi, yani çoğunlukla doğ-

ru dürüst ıslatamadan ulaşmaktadır. Soruna biraz daha tarihe bakarak yaklaşırsak, Türkiye'de bugün dört veya beş tanımlanabilen akım olduğunu görürüz. Bunların hepsi felsefe olmayıp, çoğunluğu ideolojidir ve eşdeğerde değildir. Bunların biri, kökü bizim değerlerimizin içinde olan İslâmcılık, bir tanesi bütün dallarıyle Marksizm, biri daha çok Abdülhamit devrinde gelişen Pantürkizmin daha çok faşist ideolojilerle karışarak bugüne kadar uzanmış şekli, biri daha çok Batı hümanizmasını temel almış olan akım, nihayet biri de Atatürkçülüktür. Hiç bir kültür gelişiminin izahı tarihten soyutlanarak yapılamayacağı için, daha bazı noktaların açığa kavuşturulması gerekir. Ancak, sürem dolduğundan, bunu ikinci konuşmamda yapacağım.

Hilmi Yavuz — Sayın Prof. Doğan Kuban'a çok teşekkür ederiz. Şimdi sözü sayın Prof. Mehmet Kaplan'a bırakıyorum.

Prof. Mehmet Kaplan — Bir defa kültür diye bir vakıa vardır. Bir de felsefe vardır. Felsefe de kültürün içindedir, bir kültür varlığıdır. Fakat, dünya milletlerine baktığımız zaman kültürü olan birçok milletlerin felsefesi olmadığını görüyoruz. Filozofları olmadığını görüyoruz. Şu halde, milletler mutlak olarak kültüre sahiptirler, ama filozofları olmayabilir. Felsefenin ne olduğuna gelince, felsefe bir yorumdur. Sayın Hilmi Yavuz'un belirttiği gibi, kültürün çeşitli tarifleri verilmiş, Hegel, Hartmann ve Karl Marx'tan Lévi-Strauss'a kadar bu konu üzerinde durulmuştur. Şu halde kültür, sosyal bir vakıa olarak bizzat toplumun kendisi gibi yorumlanan bir vakıadır ve daha önce saydığım isimler gösteriyor ki, her filozof değişik yorumlamalara gitmiştir. Şu halde Batı kültürüne baktığımızda, kültür hakkında ile-

ri sürülen fikirlerin pek çok olduğunu görürüz. Şimdi ben de kendime göre bizzat kültürün ne olduğu hakkında bir yorum yapmak istiyorum. Kültür, bir yaşama biçimidir. İnsanlar tabiatla karşı karşıya kaldıklarında, içinde kaldıkları çevreye göre yaşayabilmek için çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Binalar ve yollar yaparlar, kuyular açarlar, sonra kendi aralarında birtakım müesseseler kurarlar. Yeryüzünde en ilkelinden en ilerlemişine kadar her toplumun bir yaşayış biçimi olduğuna göre, her toplumun da bir kültürü vardır. İnançlar ve her toplumun tabiat şartları arasındaki farklar, kendiliğinden kültürler arasında da bir farklılaşmaya yol açar. Kültürün ikinci bir özelliği de toplumlar tarafından geliştirilmesidir. Yalnız burada bir ayrım yapmak gerekir. Afrika'nın bazı toplumları vardır ki, donmuş vaziyettedirler, kültürlerinde yüzyıllar boyu hiç bir değişme olmamıştır. Bir de yarı değişmiş toplumlar mevcuttur. Bu ikisinin karşısında kültürlerini durmaksızın geliştiren toplumlar yer alır. İşte büyük diye nitelendirdiğimiz milletler, bu toplumlardır. Kültür kelimesinin bizzat kendisinde geliştirme anlamı vardır. Kültür, işlemek demektir. Tarla sürmek, hayvan beslemek, bunların hepsi birer kültürdür. Kültürün en elle tutuluru ise, dildir. Toplum her gün konuşa konuşa hayatının her cephesini dile yansıtır.

Kültürün bizzat kendisi de bir yorumdur, tabiat karşısında bir tutum alıştır. Bir kurumlaşma olan kültür, kendisini en yüksek şekliyle felsefede bulur. Felsefeye kültürün şuurudur da denilebilir. Marx'ın felsefesi, insanlık tarihinin belli bir görüş açısından yorumlanmasıdır. Hegel bakımından da durum aynıdır. Acaba Türklerin kendilerine özgü bir felsefeleri var mıdır? Türklerin çok zengin bir kültürü bulunmakla birlikte, Batılı

anlamda bir felsefesi mevcut değildir. Ancak bu eksiklik, bir kültürün de bulunmadığı anlamına gelmez. Üstelik, uluslar, filozoflarla yaşamazlar. Milletler vardır, milletlerin kültürleri vardır, ama felsefe, kültürün vardığı zirvedir, düşünür ve felsefe sonradan gelir.

Çağlar boyunca değişen, gelişen bir Türk kültürü vardır. Yeni uygarlık biçimlerine kolayca alışabilmek, Türklerin özelliklerinden biridir. Türk tarihine bakıldığında, bugüne üç büyük medeniyet sistemi içerisinde gelindiği görülür. İslâmiyetten önce en az bin yıllık bir 'atlı medeniyet' dönemi vardır. Anadolu'ya gelindikten, İslâmiyeti kabul edip toprağa yerleştikten sonra yine bin yıllık zengin bir kültür dönemi vardır. Ancak, sonunda bu kültür de katılaştığı, zamanla çağın gerçeklerinden geride kaldığı için Tanzimat'tan sonra yeni bir kültür dönemine girilmiştir. Bu son devre yakından incelendiğinde, çıkan sonuç şudur: kültür, düşünürlerden çok, toplumun yarattığı bir değerdir. Toplum, içinde yaşadığı şartlara uymak için zorunlu olarak bir şeyler yapar ve böylece yaşayan varlık, kültürü kendiliğinden inşa etmiş olur. Meselâ, bugün köylerden şehirlere göç sonucu bir gecekondu kültürü doğmuştur. Keza, Avrupa'ya çalışmaya giden işçilerin Türkiye'ye toptan getirdikleri pek çok şey vardır.

Atatürk'ün kendisi de daha önceki gelişmelerin bir merhalesidir ve Türkiye, Atatürk'ten sonra da durmamıştır. Türkiye büyük değişiklikler yaratabilen, dinamik gelişmeler kaydeden bir ülkedir. Meselâ, imparatorluktan cumhuriyete geçiş, beraberinde muazzam bir kültür değişimini getirmiştir. Keza, parlamenter rejime geçiş ve sanayileşme, kültürün pek çok alanlarında büyük değişiklikler yaratmıştır. Bu etkileri, edebiyattan tutun müziğe kadar götürmek mümkündür. Demek ki, kültür,

ulusun kendisine bir form vermesidir ve filozoflar, daha sonra ortaya çıkarak yol gösterici bir fonksiyon ifâ ederler. Bugün bir Türk kültürü vardır, Türk tefekkürü vardır, ama henüz Batılı anlamda filozoflar yetişmemiştir.

Hilmi Yavuz — Prof. Mehmet Kaplan'a çok teşekkür ederiz. Şimdi sözü sayın Azra Erhat'a veriyorum.

Azra Erhat — Ben kuramsal konuşmayacağım. Konuya somut bir örnekten, bir yaşantıdan hareketle yaklaşmak istiyorum. Bu yoldan ne dereceye kadar yaklaşabileceğimizi bilmiyorum; ama burada hep beraber dostça konuşuyoruz. Bu deney belki de daha soyut bir sonuca varmamıza yol açabilir.

Bu ayın 19 - 21 tarihleri arasında Avrupa Konseyi'nin 25. kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere Konsey bir yuvarlak masa toplantısı düzenledi. Konu, yirminci yüzyılın getirdikleri, ya da vaadettikleriydi. Bu arada benden de bir tebliğ hazırlamam istendi, büyük bir sevinçle kabul ettim.

Bu tebliğ ne olacaktı? Yirminci yüzyılın bütün bir özetini ben yapabilecek durumda değildim elbet. Benden de bu beklenmez. Olsa olsa ne yapabilirdim? Kendi memleketimin bir tablosunu çizmeye çalışırdım. Türkiye'de yirminci yüzyılda ne oldu? Olanlar ileriye nasıl yansıyabilir? Ne elde ettik, ne verebileceğiz? Ne aldık, ne götürebileceğiz? Üstlendiğim, zor bir işti ve ben bir sentez yapayım dedim. Ben de tarihçiyim, ne filozofum; hümanist diyorlar, belki o bile değilim; zaten ne olduğumu bilmiyorum. Ama bir çalışayım dedim. Şunu da söyleyeyim ki, zaten bir çalışmam vardı: O çalışmam da şuydu: anılarımı yazarken, Atatürk'e kadar varmış-

tım. Atatürk'ün bizim kültürümüze ne getirdiğini, Atatürk devrimleriyle nasıl bir değişikliğe uğradığımızı araştırıyordum; daha doğrusu bunları araştırmıyor, yaşamaya çalışıyordum. Çünkü, hümanizma deyince ben, ancak yaşanmış bir hümanizmanın, bir insan serüveninin değeri olduğu kanısındayım.

Bu tebliğ söz konusu olmadan, ben bazı yaşantılara dalmıştım. Bunlardan biri de şuydu: biliyorsunuz, yıllarca uğraştım, İlyada'yı çevirdim. Troya, hepimizin bildiği bir yer. Düşündüm ki, bu Troya nedir? Bir serüven ki bu Troya savaşı, anlatılmakla bitmez. Tarihin bir devrinde buraya bir saldırı olmuş. Ve bu saldırı ne büyük şans ki, bir şairini bulmuş ve bu yüzden biz, bu saldırıyı bütün canlılığı ile biliyoruz. Ama ne tuhaftır ki, çok yakın bir zamanda Çanakkale'de Gelibolu'ya bir saldırı daha olmuş. Acaba, dedim, bu iki olay arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bir de baktım ki, gözü kör edercesine aydınlık, açık bir ilişki var. Üç, ya da dört bin yıl önce Batı'dan, Anadolu'nun ön kalesi olan Troya'ya bir saldırı gelmiş. Ve herhalde bu saldırı da Helene'nin güzel gözleri için yapılmamış. Saldırının arkasında siyasî, ekonomik v.s. birçok nedenler yatmaktadır. 1915'te yine aynı saldırı, hattâ aynı adlı Agamemnon zırhlısı ile yapılmış.

Biliyorum ki, Atatürk devrimleri ile birlikte geçmiş kültürümüze bir yönelme var. Atatürk - kendisini Tarih Kongresinde dinlemiştim - bir tez ortaya attı. Ve bu tezi bilim adamlarının işlemelerini istedi. Atatürk'ün görüşü neydi? Atatürk istiyordu ki, Türkiye sınırları içinde kalan bu toprakların kültürü tâ en eskilere kadar işlensin. Atatürk bir yandan tarihin, bir yandan da dilin işlenmesini istiyordu. Dil ve tarih doğrultusunda geçmiş kültürlerimize yaklaşmayı, ulaşmayı amaçlıyordu. Ata-

türk geçmişimizi o kadar benimsiyor ve seviyordu ki, bütün Anadolu'nun tâ en eski yıllara kadar Türk olduğunu sanmıştı, ya da özlemişti, istemişti. Burada güneşdil teorisi gibi bir teori ortaya çıkmıştı. Bu teori, dilin kaynaklarını araştırıyor, ana dilin Türkçe olduğunu ispatlamayı amaçlıyordu.

Önemli olan, varılan sonuçtur. Araçlar yanlış olabilir. Fakat varılan sonuçta sanırım Atatürk'le birlikte gerçek bir kültür devrimine gidildi. Yani, şöyle: Atatürk, kaynaklarımızı araştıralım dedi. Ve biliyorsunuz, Atatürk'ün ortaya attığı bu amaçtan önce, Türkiye'nin kültür değerleri, çok az sayıda Türk bilim adamları tarafından inceleniyordu. Oysa, bu atılımdan sonra bilim adamlarımız kuşaklar boyunca gelişti ve bugün Anadolu'nun en eski çağlarından bu yana değerlendirmesini kendimiz yapma yoluna girdik. Bir kazıyı büyük paralar harcayarak yabancılara yaptırabilirsiniz ama, bir kazının, elde edilen verilerin kültür olabilmesi için bilim ve milliyetin karışması lâzım. Yani, ulusal bir katkı lâzım. İşte biz, bu atılımdan sonra eskiye gidebildik.

Şimdi araştırıyoruz: biraz önce verdiğim örnekteki Troya ile bugünümüz arasında bir ilişki var mıdır? Bu ülkenin kendine özgü bir ruhu var mıdır? Öyle sanıyorum ki, Anadolu'nun tâ en eski çağlarından bugüne kadar, her alanı kapsamına alan bir köprü kurabildiğimiz takdirde, kültürümüzü yorumlayabilme olanağını bulabileceğiz. Biz bu işin daha başlangıcındayız. Fakat bunun yapılması gerek. Şimdi size yine bir örnek vereyim. Sözünü ettiğim tebliği, araya Bizans ve Osmanlı devrini de katarak, 25 - 30 sayfalık bir metin halinde, Fransızca olarak gönderdim.

Biliyor musunuz ne oldu? Çok tuhaf bir şey oldu.

Çok ilginç ve güzel bulduk, dediler, ancak geç kaldığımı söylediler. Tebliğin iki dilde basılması gerekiyormuş, İngilizce çevirisini yapmak içinse artık vakit yokmuş. Böylece, katılacak olan üyelere benim tebliğim dağıtılmadı. Sonra duydum ki, bütün bunların nedeni, yalnız tebliğin geç gelmesi değil. Tebliğim çerçeveleri aşıyormuş, çerçeveleri neden aştığını da sonradan bana gönderilen diğer tebliğlerden anladım. Verdiğim örnek, öylesine somut bir örnek ki, ters düşüyor onlara. Onlar, kuramsal şeyler yapmışlar. Yirminci asrın vaadettiklerini somut olarak alacak yerde, bunlar tamamen soyutlaştırmışlar, felsefe yapmışlar. Bana gelen tebliğlerden anladığım kadarı, yirminci asrın şu bulunduğumuz sonlarında bilimin durumu incelenmiş. Bir sürü adı duyulmadık bilim sıralanmış, ama ortada problem diye bir şey yok.

Şimdi arkadaşlar, bundan alınacak ders şu: benim tebliğim problem getiriyordu, Anadolu'nun dramı denebilecek şekilde, somut örnekler koyuyordu. Yaptığım felsefe, belki onların hoşuna gitmemiş olabilir. Çünkü, bu tebliğde ben Avrupalılara: «Siz yaptınız Troya savaşlarını ve bu savaş bütün Osmanlı İmparatorluğu boyunca devam etti, ekonomik savaşla çökerttiniz bir imparatorluğu. Tanzimat'la da kendimize ve kültürümüze olan inancımızı o kadar bozdunuz ki, bizi bir çeşit taklitçiliğe götürdünüz.» diyordum. Yani, tebliğim, okuyanı pek rahat ettirecek nitelikte değildi. Bizim çıkarmamız gereken ders şu: bugün biz gerçekten problemlerimizle, kültürümüzle, bir yerde geri kalmış durumdayız. Çünkü, demin sayın Kaplan'ın da söylediği gibi, yeterince Batılı yöntemlerle yorum yapmış değiliz. Bu yorumu bugün yapabilmek için çok çok iyi bir ortamdayız ve bu yorumu yapmamız artık şarttır. Felsefeye yönelmemiz bir zarurettir.

Hilmi Yavuz — Sayın Azra Erhat'a çok çok teşekkür ederiz. Şimdi birinci turun son konuşmasını yapmak üzere sözü sayın Afşar Timuçin'e bırakıyorum.

Afşar Timuçin — Konuya açıklık getirebilmek için ilkin «kültür» kavramını aydınlatmaya çalışmamız gerekiyor. Ama daha önce, insan başarıları için daha kapsayıcı hattâ tam kapsayıcı bir anlam taşıyan ve «kültür»ü de içeren «uygarlık» kavramına bir açıklık getirmeliyiz. Bizde de, başka ülkelerde de «kültür» terimiyle «uygarlık» terimi çok zaman eşanlamlı kullanılıyor. Bazıları da bunları birbirinin dışında, birbirinden bağımsız alanlar gibi görmekteler. Her iki tutum da yanlıştır. Kültür uygarlığın bir bölümüdür ancak.

Uygarlığı tanımlamaya çalışalım: Uygarlık, belli bir yerde, belli bir zamanda, belli bir anlayışa sahip bir insan toplumunun ortaya koyduğu ortaklaşa etkinliğin bütünüdür. Ya da şöyle diyelim: Uygarlık, tarihin belli bir diliminde, yeryüzünün belli bir kesiminde ortaklaşa yaratılmış olan, ortak bir anlayışa dayanan altyapı ve üstyapı değerlerinin bütünüdür. Öyleyse, uygarlık yalnızca düşünsel etkinliği kapsamaz, aynı zamanda teknik etkinliği kapsar. Nedir teknik? Teknik, dünyayı değiştirmek ve onu kendimize elverişli kılmak için uyguladığımız yöntemlerin, kullandığımız araç ve gereçlerin bütünüdür.

Şimdi de kültürü tanımlayalım. Kültür, bir uygarlıkta, kurumları, eserleri, görüşleri kapsayan üstyapı alanıdır. Felsefe, bilim, sanat ve siyaset hep birlikte ve birbirleriyle ilişkileri içinde kültür alanını oluştururlar. Kültür alanı, demek ki, bir değerler alanıdır, bize göre ve bizim için yüce olan şeylerin alanıdır.

Kültürü teknikten, tekniği kültürden soyutlayama-

yız. Her uygarlık, kendi içinde, altyıpısıyla ve üstyapısıyla bir bütündür. Bir uygarlıkta üstyapı ne kadar etkinse, altyapı da o kadar etkindir, altyapı ne kadar etkinse, üstyapı da o kadar etkindir.

Önce uygarlık denen etkinliğin özelliklerini, sonra onda altyapı - üstyapı ilişkilerini, daha sonra da kültür alanındaki iç etkileşimi gözden geçirelim.

Her uygarlık, zamanda ve uzamda yayılmaya, sahip olduğu üstyapı ve altyapı değerlerini kendi dışına ve geleceğe aktarmaya çalışır. Her uygarlık yazgısında zorunlu bir yer tutan sınırlılık çemberini kırma çabasındadır. Her gerçek uygarlık, silâhın ve şiddetin dışındaki bütün araçlarla başka zamanlara ve başka topraklara akın akın taşınır. Uygarlıklar ölür, derler. Uygarlıklar ölür mü hiç! Uygarlıklar ölümlüdür diyebilmemiz için, zamanda ve uzamda yapayalnız kalmış, başka topraklara ve başka çağlara hiç bir şey veremeden göçüp gitmiş bir uygarlığın varolduğunu gösterebilmemiz gerekirdi. Uygarlıklar ölmez, uygarlıklar dönüşür. Toprağı kazan bir işçiye birdenbire görünen bir eskiçağ heykeli, kendisini yaratan uygarlığın yaşamakta olduğuna tanıklık eder. Bu heykeli gören bir çağdaşımız, eski uygarlıkların bugünkü uygarlıklara çoktan katılmış olduğunu, ayrıca onların bugünkü uygarlıkları doğrudan doğruya etkilemekte olduğunu anlayacaktır. Dünkü uygarlıklar bugünkü uygarlıklarda etkin olarak yaşamaktadır.

Toplumları kökünden sarsan, ülkeleri yıkan, ocakları söndüren büyük değer değişimleri, uygarlıkların ölümü sandığımız bir dönüşümle son bulurlar. Yeni değerler eğer eski değerlerde yaşayan ve yarına kalacak olan şeyi kendilerine alarak doğmasalardı, uygarlıklar ölüyor diyebilirdik. Değerler birbirlerini yaratmakta ol-

duğu içindir ki, uygarlıklar uygarlıklara dönüşür diyoruz. Kaldı ki, ölü saydığımız pek çok değerin hiç değilse epeyce üst bir düzeyde büyük bir etkinlik içinde yaşamakta olduğunu sezeriz zaman zaman. Kısacası, tarih bizde yaşamaktadır ve müzelerde de hayat vardır.

Bir uygarlığın bedeni diyebileceğimiz altyapısıyla yüreği ve kafası diyebileceğimiz üstyapısı sürekli bir etkileşim içindedir. İnsan zihni, tasarılarını madde dünyasında gerçekleştirmek ister. Bu sürekli çaba, insanın aynası diyebileceğimiz dış dünyanın her gün biraz daha güzel ve biraz daha elverişli kılınmasına yöneliktir. İnsan nasıl dış dünyayı yaratırsa, dış dünya da insanı yaratır. Anasının karnından çıkan bebek herhangi bir dünyaya değil, aslı kocaman bir tarih olan uygarlıklar dünyasına doğmuştur. Uygarlık onun yanıbaşındadır ve onu ilk günden başlayarak etkilemeye hazırdır. Bireyle ortamın diyalektik ilişkisi insanı çağdan çağa daha da yücelterek sürer gider. Uygarlık etkin dış dünyaya en kapalı kişileri bile etkiler ve onlardan az da olsa bir şeyler kapar. Karşı etkinin de etki kadar önemli olduğu bir dünyada en çirkin yapıların, en yanlış görüşlerin, en kötü şarkıların bile insanın gelişiminde önemli bir yeri vardır. Felsefe, bilim, sanat ve siyaset hep birlikte tekniği yaratırlar, teknik de felsefeyi, bilimi, sanatı ve siyaseti yaratır.

Bunun yanı sıra, kültürün değişik alanları arasında karmaşık bir etkileşim sürüp gider. Felsefe, bilim, sanat ve siyaset birbirlerini hiç durmadan etkilerler. Felsefe, bilime, uyarlı yöntemlere ulaşma ve kuram geliştirme olanakları sağlar. Bilim, felsefeye, kurgusal düşünce dışındaki malzemeyi, doğanın ve insan dünyasının *edinilmiş* kesin bilgilerini kazandırır. Felsefe, siyasete, uygun siyasal tutumları bulmakta yol gösterir, bunun için ba-

zen ilkeler ortaya koyar. Siyaset, felsefenin toplumla ilgili uygulamalı temelini meydana getirir. Sanat, felsefeye, insanla ilgili genel bilgiye ulaşmada gerekli olan özel bilgileri verir. Felsefe, sanat için, insanla ilgili özel durumların çıkarılabildiği genellemeler ortaya koyar. Siyaset, bilim için, insanlık durumunun temel yasalarına ulaşmada özgül örnekler sağlar. Bilim, siyaset için, uygun toplumsal davranışın yasalarını yazdırır, gerçeğe uygun tasarımların ortaya konmasında temel bilgileri hazırlar. Bilim, sanata, insanı ve evreni tanımakta ve dışlaştırmakta gerekli olan doğru bilgileri sağlar. Sanat, insanın ya da evrenin seçkin ya da belirgin özel durumlarını ortaya koyarak, bilimsel çalışma için güçlü veriler sunar. Siyaset, sanata, insanın toplum karşısındaki durumuyla ilgili canlı örnekler verir; böylece, ona, toplumsal varlık olan insanın davranış özelliklerini gösterir. Sanat, siyasete, insanı içten ve derinden tanıma olanakları sağlar.

Kültür alanlarından birinde görülen bir aksama ya da eksiklik öbür alanları kesinlikle zorda bırakır. Ne bilimsiz siyaset, ne felsefesiz sanat düşünebiliriz. Kültür alanlarından birinin eksik ya da yarım oluşu, söz konusu kültürün bağlı olduğu uygarlığın eksikliğini, yarımlığını, kısacası güçsüzlüğünü gösterir. Zayıf uygarlıklarda, özellikle, gelişmiş bir teknik ve gelişmiş bir dil isteyen felsefe ve bilim alanları zayıf kalır. Sanat ve siyaset insanın en zayıf uygarlıklarda bile belli bir etkinliği sürdürdüğü alanlardır, bu alanlar geri dillerle ve geri tekniklerle de ayakta tutunabilmektedir. En az dil ve en az teknik sanatın ve siyasetin geri de olsa belli bir etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için yetmektedir. Bilimsiz siyaset bir kördöğüşü, felsefesiz sanat bir karmaşa olacaktır, ama olacaktır. Uygarlık adına yaraşır her

uygarlık, felsefesiyle, bilimiyle, sanatıyla, siyasetiyle, tekniğiyle tam bir etkinlik ortaya koyar.

Şimdi bu bilgiler önünde Türkiye'deki düşünsel gelişimi gözden geçirelim. Bunun için epeyce gerilere gitmek, Anadolu toprağını çok eski zamanlardan başlayarak eşelemek zorundayız.

M.Ö. XII. yüzyılda Dorların Yunanistan'a yayılışı burada üstün bir uygarlık yaratmış olan İonların düzenini dağıtmıştı. İonlar Ege'den Anadolu'ya geçtiler ve İzmir'den Büyük Menderes'e kadar uzanan topraklarda İon uygarlığını kurdular. Doğal olarak hem geldiği toprakların, hem yerleştiği toprakların etkisini taşıyan İon uygarlığı Anadolu uygarlıklarını etkilemekle kalmamış, Yunanistan üzerinde de etkili olmuştu (Atinalılar M.Ö. 403 yılında İon alfabesini resmen benimsediler).

Kurgusal olanla gerçek olanın içiçe bulunduğu çağlar, hayal gücünün dizginleri koparıp aklı kan ter için de peşinden koşturduğu çağlar giderek bir Yunan ayaklanmasına dönüşmüştür. Bu, bizim insan olarak evrenin orta yerine taht kurmamız demektir. Bu aydınlanma insanlığa bir yandan ilk gidimli, yöntemli, kavramsal düşünceyi armağan etmiş, bir yandan da iyi ve kötü davranışlarımızı kural koyucu bir tutumla saptamaya çalışmıştı. Yunan uygarlığı öylesine güçlüydü ki, etkisini bir yandan Anadolu üzerinde sürdürürken, bir yandan da bütün latin uygarlığına damgasını bastı, sonra da giderek bütün dünyaya, bütün çağlara açıldı. Bu ileri uygarlık gelişimini tamamladıktan çok sonra, doğu dünyasını, bu arada Anadolu'yu, özellikle iki büyük filozofuyla, akılcı ve gerçekçi Aristoteles'le ve bütün Yunan felsefesini bir sistemde bağdaştırmaya çalışan ve Yunan felsefesinin son büyük sistemini ortaya koymuş olan mistik Plotinos'la etkiledi.

Eskiçağ'da Doğu'nun büyük uygarlıkları Çin ve Hint uygarlıkları, Mezopotamya uygarlıkları, Anadolu uygarlıkları, Mısır, İran, Fenike uygarlıklarıdır. Asya'daki eski Türk toplumlarının uygarlıklarını da bu arada sayabiliriz. Mezopotamya uygarlığı, özellikle Yukarı Mezopotamya'da M.Ö. 2000 yıllarında kurulan Asur uygarlığı, aşağı yukarı aynı zamanlarda kurulan ve Orta Anadolu'da uzun bir süre egemen olan Hitit uygarlığı, M.Ö. 1200 yıllarında Batı ve Orta Anadolu'da kurulan Frigya uygarlığı, gene aşağı yukarı aynı zamanlarda kurulan ve Yunan uygarlığının derin izlerini taşıyan Lidya uygarlığı, aynı zamanların bir başka uygarlığı olan İon uygarlığı eskiçağ Anadolu uygarlığının başlıca bileşenleridir.

İki büyük tektanrıcı dini, Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı akılla temellendirebilmek için Doğulu ve Batılı filozoflar Aristoteles'e başvurdular. M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış olan Aristoteles'i M.S. IX. yüzyılda Doğuda keşfettiler ve XII. yüzyıla kadar didiklediler. Aristoteles'e ilkin Suriyeliler merak salmışlardı. Suriyeliler yalnız Aristoteles'i değil, içlerinde hekim Galien'in de bulunduğu birçok Batılı bilim adamının ve filozofun eserlerini dillerine aktardılar. Aristoteles'le ilgili çalışmaları Doğu dünyası El Kindî, Farabî, İbni Sîna, İbni Rüşt, Gazalî gibi IX. - XII. yüzyıl arasında yaşamış filozoflara borçludur. XI. yüzyıldan sonra Doğu bu bilgileri Batı'ya aktarmaya başladı. Batı kendi filozoflarından birini, başkalarının yardımıyla, on dört yüzyıl sonra yeniden keşfedecektir.

Arap dünyasının siyasî ve felsefî etkinliği Emevîler devletinin kurulduğu 661 yılından, Abbasîler devletinin yıkıldığı 1258 yılına kadar sürmüştür.

Aristoteles'den yararlanarak Hıristiyanlığı akılcı te-

mellere oturtma çabasının Batı'daki en büyük temsilcisi Aquino'lu Tommaso'dur. XIII. yüzyılın büyük bir bölümünü yaşamış olan bu din adamı, Hıristiyanlığa, bu arada felsefeye getirdiği Aristoteles'ci yorumlarla, Descartes'a kadar sürecek olan bir anlayışın başlıca temsilcisi olmuştur. Aristoteles, böylece, yüzyıllar süren bir unutuluştan sonra, hem Hıristiyanlıkla içiçe gelişen Batı felsefesinin, hem Müslümanlıkla içiçe gelişen Doğu felsefesinin temeline yerleşmiş oluyordu. Her iki dünya da bu kalıtı değişik biçimlerde kullanacak, biri onu olumlu düşünceye doğru, Descartes'a doğru aşırırken, öbürü felsefeyi ve her şeyi bir yana bırakarak kendi dogmacı karanlığına gömülecektir.

Oğuz Türklerinin M.S. XI. yüzyılda Anadolu'nun da büyük bir bölümünü içine alan Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmalarıyla başlayan Anadolu uygarlıkları ve Asya Türk uygarlıkları tanışması Anadolu Selçuklu Sultanlığı zamanında daha da koyuldu. Ancak, sayısız uygarlıkların beşiği Anadolu, giderek iki büyük uygarlığın, XVII. yüzyıldan başlayarak büyük bir gelişim göstermiş olan Batı uygarlığıyla VII. - XIII. yüzyıllar arasında büyük etkinlik gösterdikten sonra her şeyiyle takılıp kalmış olan Arap uygarlığının, biraz da İran uygarlığının etkisinde kaldı. Eski Anadolu uygarlıklarının etkisi tabanda belli bir ölçüde sürerken, tavanda yalnız bu iki uygarlık etkili oldu. İleri Batı uygarlığı ve etkinlik dönemini çoktan bitirmiş olan Arap uygarlığı, Anadolu denen bu kavuşma noktasında uzlaşmaktan çok çatıştılar. Bunların uzlaşabilmesi için ikisinin de gelişim halinde olması gerekirdi. Sonunda her şey Batı uygarlığının Anadolu'ya aşılanması gibi edilginleştirici bir tezi benimseyerek «çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak»tan söz edenlerle, bitmiş bir uygarlığın kalıtımını biraz da din

uğruna omuzlamaya çalışanların kavgası düzeyinde takıldı kaldı. Bu arada, zaman zaman, «kendi kaynaklarımıza dönelim, özgün bir uygarlık yaratalım» diyenler oldu, ama bunlar ne kendi kaynaklarımızın ne olduğunu bize gösterdiler ne de bu kaynaklara dönüp bir uygarlık yaratma deneyine giriştiler. Varolduğu düşünülen bu «kendi kaynaklarımız» folklor düzeyini aşabilecek bir değer ortaya koyabiliyor mu? Örneğin, bu kendi kaynaklarımız bize bir felsefe kurabilmemiz için gereken ilk malzemeyi verebilecek mi?

Felsefesiz de olsa, tabanda zayıf bir tekniğe, en altta montaj sanayiine, en üstte ileri bilgiden yoksun birçok esere de dayansa, bugün bizim de bir uygarlığımız var. Dün de uygarlığımız vardı. Uygarlığımız özgün bir uygarlık olmaktan çok, bir etkilenmişlik uygarlığıdır. Ancak, bu etkilenmişlik içinde bizim çok büyük etkinliklerimiz de oldu. Etkilenmişlik Mimar Sinan'ın, Karacaoğlan'ın, Fuzulî'nin, Şeyh Galib'in, Sait Faik'in, Nâzım Hikmet'in büyüklüğünü tehlikeye düşürür mü? Uygarlıkların birbirinden etkilenmesi olağandır. Ne var ki, uygarlıklar birbirlerine ezilmemelidir. Önemli olan, başka uygarlıklardan etkilenmemek değil, önemli olan başka uygarlıklardan etkilenerek özgün bir uygarlık ortaya koyabilmektir. Uygarlıklar birbirlerine ne çok karışırsa, uygarca atılımlar o ölçüde büyük olur. Yakında bizim de her kaynaktan beslenen, her topraktan bir şeyler alan çok ileri ve çok özgün bir uygarlığımız olacaktır.

Hilmi Yavuz — Birinci bölümün kısa bir özetini yapmama izin verilsin. Sayın Doğan Kuban, Tanzimat'tan bu yana Türk kültüründeki gelişmeleri özetledikten sonra sözü Atatürkçülüğe getirdi ve Atatürkçülüğün bir sentez olup olmayacağı noktasında konuşmasını kesti.

Sanırım bundan sonra konuşmasını bu noktadan başlayarak sürdürecek. Sayın Prof. Mehmet Kaplan, Türklerin medeniyet şekillerine intibak kabiliyetlerinden söz etti ve buna çeşitli örnekler verdi. Sayın Doğan Kuban'ın konuşmasında Grunbaum'dan yaptığı alıntının bir yalanlamasını da sayın Prof. Kaplan verdi. Grunbaum'un sandığının tam tersine, Türk ulusunun yeniliklere açık olduğunu belirtti. Sayın Prof. Kaplan'a göre, felsefe kültürün şuurudur. Bu, bir mânâ, bir yorum meselesidir. Kendileri meseleyi böyle alıyorlar. Sayın Azra Erhat ise, Atatürk devrimleri ile birlikte kültürümüze bir açılmanın geldiğini, dil, tarih ve kültür arasında bir bütünleşmenin temellendirilmeye çalışıldığını söyledi. Atatürk'ün «kaynaklarımızı araştıralım, kültürümüzün kökenlerine dönelim» tezini ortaya attığını söyledi. Sayın Erhat, kültür verilerimiz arasındaki kesintisiz bir bütünlüğün bulunduğuna dikkati çektikten sonra, bunun yorumunu yapmak işinin de felsefecilere düştüğünü belirtti. Sayın Afşar Timuçin de kültür ve uygarlık arasındaki farkları belirttikten sonra, kültürü bir değerler bütünü, bir normatif düzen olarak niteledi. Uygarlığın da belli bir ölçüde teorik ve pratik bilgi sayılabileceğini belirtti. Bu arada, Anadolu toprakları üzerinden geçen uygarlıkların özellikleri üzerinde durdu.

Şimdi izin verirseniz ben problemleri şöyle özetleyeyim:

Sayın Doğan Kuban, demin de belirttiğim gibi, Atatürkçülüğün bir sentez olabileceğini söylediler. Atatürkçülük, acaba, laik olanı, bilimsel olanı, laik olmayandan kesinlikle ayıran, laik olmayanı, yani ahlâka, dine, mitosa dayanan kültür verilerini bütünüyle tasfiye eden, Batılı anlamda pozitivist dünya görüşünden ötede, ulusal kültürümüz bağlamı içerisinde temellendirici bir

sentez olabilir mi? Özellikle bu soruya, Doğan Kuban'dan yanıt beklediğimi belirtmeliyim.

İkinci ve asıl önemli problem, şimdiye kadar yapılan konuşmalarda bir yorum gereksinmesi üzerinde duruldu. Ama bu yorumun nerede ve nasıl temellendirileceği üzerinde herhangi bir şey, sanıyorum, söylenmedi. Yapılacak yorum, acaba neye dayanılarak yapılacaktır? Sosyo-ekonomik yapıya dayanılarak mı yapılacaktır? Yoksa düpedüz kültürümüzün kökenlerine inerek, meseleyi tarihsel bir yaklaşımla mı ele almak gerekir? Sayın Prof. Kaplan belirttiler: Türk ulusları üç büyük uygarlık aşamasından geçmişlerdir. Atlı kültür, yani göçebe kültürü, İslâm kültürü, sonunda üçüncü aşama olarak da Tanzimat'tan bu yana girdiğimiz yeni kültür ve medeniyet çevresi. Yani, Batılı kültür çevresi. Kültürümüzün kökenleri konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle, sayın Azra Erhat'ın belirttiği gibi, birinci Türk Tarih Kongresinde bir tez ortaya atılmıştır. Bu teze göre, Orta Asya'nın yerli halkı Türktür. İlk insan Türktür. Orta Asya'daki büyük kuraklık sonucu Türk halkları dünyanın her yanına göç etmişlerdir. Demek ki, bütün kültürlerin anası ve temeli Türklerdir. Böyle bir görüş ortaya atıldı ve bu görüş uzun bir süre, resmî tarih görüşü olarak geçerli oldu. Bundan sonra kültürümüzün kökenleri konusunda yapılan değerlendirmelerden birini de genellikle hümanistler kavramı ile ifade edebileceğimiz bir yaklaşımla gerçekleştirmek söz konusu oldu. Bu yaklaşım da, Halikarnas Balıkçısı ve Sabahattin Eyuboğlu'nun görüşüdür. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da - beş şehir'in «Ankara» bölümünde - yer yer katıldığı bu görüşe göre, Türk kültürü bir Anadolu sentezine dayanmalıdır. Türk kültürünün kökeni, Anadolu'dadır. Frikyalı, Selçuklu, Osmanlı, Likyalı ayırımı söz

konusu değildir. Bir bütün, bir sentez kendiliğinden gelmektedir. Bu, hümanistlerin tezidir.

Bundan sonra bir başka yorum getirildi. Bunu da Kemal Tahir getirdi. Kemal Tahir, kültürümüzün kökenlerini Osmanlıda aramamız gerektiğini söyledi. Bunun dışında başka yaklaşımlar da vardır. Bir başka arkadaşımız da kültürümüzün kökenlerinin Selçuklu'da olduğunu söyledi. Şimdi kültürümüzün kökeni acaba Selçukluda mıdır, Osmanlıda mıdır, Anadolu uygarlıklarının bütününü kapsayan bir sentez midir, yoksa bütün kültürlerin anası mıdır, meseleyi böyle koymamak gerekir. Eğer bir bütünlük söz konusuysa, eğer gerçekten Azra Erhat'ın belirttiği gibi bu üç aşamadan geçen Türk kültürünün temelinde gerçekten bir birlik söz konusuysa, bunu nerede ve nasıl temellendirmek gerekir? Sanıyorum ikinci bölümde sayın konuşmacılar özellikle bu noktalar üzerinde duracaklardır. Şimdi söz, sayın Doğan Kuban'ın.

Prof. Doğan Kuban — Baştan da söylediğim gibi, bu sorun burada o kadar çok dallanıp budaklandı ki, bütün soruların cevabını vermeye bir kere zaman açısından olanak yok. Örneğin, Türk kültürünün kökenleri, bu tartışma içinde yer alabilecek bir konu değildir. Çünkü, bu mesele, tartışmaya kalkarsak, başka sorunları da içerir.

Türkiye'de benim kanımca bugüne kadar bir felsefe yoktu. Marx'ın bir sözü vardır. «Sınıfsız toplumda felsefe olmaz» der. Bizim Osmanlı toplumu, gerek sınıf, gerekse mülkiyet kavramları açısından Batı'dan tamamen farklı bir toplumdur. Mutlak doğru diye iddia etmiyorum ama, belki bizde felsefe olmayışının nedeni böyle açıklanabilir.

Atatürk devrimleri kuramlaşmadı. Ama bir aydın tipi yetiştirdi. Günümüzün kültürü, homojen bir kültür değildir. Önce bunu koymak lâzım. Türkiye'de homojen bir kültür ortamı, kanımca yoktur. Ama bugün rasyonel düşünen aydınlarımız vardır ve benim tarifini verdiğim aydın, Atatürk devrimlerinin yetiştirdiği aydın, toplum yararını düşünmektedir. Din, bu aydınlar için bütün önemini yitirmiştir. Dolayısıyle ne felsefe, ne de din var. Yani, bu aydınlar için transandental hiç bir görüş yoktur. Bu aydınların şüpheci olduğunu sanıyorum; kendim de onlara dahilim. Ekonomik ve sosyal gerçeklere soyut ideallerden daha çok değer veren kişilerdir. Atatürk düşüncesinin etkisiyle de bağnazlık sınırlarına varmayan, bir çeşit ideolojiyi teşvik eden bir ulusçulukları var. Bu da eleştirilecek bir durum değildir; çünkü, yeryüzünde ulusçuluğa dayanmayan bir ideolojinin geliştiği daha görülmemiştir. Yani, ideoloji durumuna gelmiş felsefeler bir kenara bırakılacak olursa demek istiyorum. Bu arada Gökalp'in bir görüşü üzerinde durmak istiyorum: «Sosyolizmin sınıfsal niteliği vardır, onun için ulus olmayı engeller» demişti. Ben sanıyorum ki, Atatürk'ün de sınıfsız, imtiyazsız tanımı bu kabulden ileri geliyor ve benim görebildiğim kadar aydınların büyük bir kısmı da sınıfsız olma fikrine bundan dolayı gitmektedirler. Bu aydınlar değişmeye karşı çıkmazlar, ama değişme ve karar mekanizmalarının da değişken olduğunu sanırım fazla düşünmezler. Demek ki, bizim ortamımız, bir çeşit rölativizmi teşvik eden bir ortamdır.

Aydınlarımızın, Azra Hanımın temsil ettiği hümanizma akımına, insanı değişmenin önemli bir faktörü sayan görüşe pek yatkın olduklarını sanmıyorum.

Kavramlaşma konusuna da biraz değinmek istiyorum. Kavramlaşma, Türkiye'de nakilcidir. Bütün kav-

ramları, dışarıdan naklederek burada anlatmaktayız. Ben sanat tarihçisi olduğum için kendi alanımdan bir örnek vereyim: Oya Katoğlu diye bir ressamımız var. Oya Katoğlu «naiv» bir ressamdır, diyoruz. Niye böyle yapıyoruz? Çünkü, Avrupa'da naivler var, bizimki de onlara benziyor diye böyle diyoruz. Oysa, Oya Katoğlu, aslında mükemmelen minyatürden esinlenerek resim yapıyor.

Kanımca felsefenin oluşunu da toplum saptar, kültürün niteliğini de toplum saptar. Yani, sahip çıktığı değerlerle saptar. Yol gösterici gereklidir, ama yol göstericinin gücü de toplumun ona verdiği kadardır. Türkiye'de kültürleşmenin gerçekten bize özgü olması için ve de dünya çapına gelmesi için, halkla bütünleşen bir aydın çabası gerekiyor. Bu halkla bütünleşmek, bizde çok romantik tefsir edildiğinden - köye gidip teype müzik almak, ya da kilim toplamak gibi - bütünleşme deyince biraz da herkes şüpheyle bakıyor. Kanımca halka dönme ve bütünleşme, ancak bilimsel yolla olabilir. Yani, en azından rasyonel bir değerlendirme ve analiz gerektirir. Yani, halktaki kültür değişmelerinin evrelerini, eğilimlerini, olasılıklarını saptamak lâzımdır; bu da kolay değildir. Nakilcilikten kurtulmamamızın nedeni de budur.

Hilmi Yavuz — Söz sırası, Sayın Prof. Kaplan'ın.

Prof. Mehmet Kaplan — Konuşmamda kültürün millet şartlarına göre yoğrulduğunu söylemiştim. Halihazırda Türkiye, bir kültürü yoğurmaktadır. Henüz tam kendine has bir forma ulaşmış değildir. Ve bu kolay da değildir. Biz, bir medeniyet değişmesi içerisinde bulunuyoruz. Biz daha işin başlangıcındayız. Ben, Türkiye'nin kendisine has bir millî kültür yaratmakta olduğunu

açık seçik görüyorum. Bugün biz yalnızca Türk kültürünün oluşumuna dinamizmini kazandıran unsurları teşhis ve tesbit edebiliriz. Ve daha hangi kaynaklara giderek bu kültürü daha millî, daha canlı yapabiliriz, düşünmemiz gereken budur. Türkiye'de paylaşılan yanlış bir inanç var: Türkler, öteden beri Türk idiler. Yani, Müslüman oldukları zaman da Türktüler, kendi dilleri vardı. Türkler, İslâmiyeti kendilerine göre yorumlamışlardır. Batılılar, her şeyi «İslâm» kavramı altına sokmakla büyük hataya düşüyorlar. Bugün Türklerin Araplardan ve Farslardan ayrı bir kültürleri vardır. Ben, konuşmamda Batı kültürü safhasındayız demedim. Türk kültürünün yeni bir safhasındayız dedim. Bu yeni safha, Türkler tarafından yoğrulmaktadır. Konu üzerinde Türk aydınları düşünüyorlar ve bunu yaparken de çeşitli kaynaklara gidiyorlar. Bizim kafamızı bozan şeylerden birisi, Avrupa'nın soyut düşüncesidir. Türkler, somut düşünen bir millettir. İlle de soyut düşünülmesi gerektiği kanısında değilim. Mevlânâ, Anadolu'ya geldiği zaman şöyle demiştir: «Biz, Türkiye'ye gelmezden önce müderristik. Fakat Türkiye'ye geldik, baktık, millet çalgıdan, şiirden hoşlanıyor, biz de semâ etmeye başladık, şiir söyledik.» Mevlânâ, Türkiye'ye geldikten sonra eski müderris cübbesini atarak Türkiye'nin şartlarına uymuştur. Biz, felsefe yaparız. Fakat bunu şiirle, sanatın içinde yaparız. Bugün yapacağımız şey, kendi kültür kaynaklarımıza eğilmek suretiyle bizi asırlardan beri bugüne kadar getiren temel kıymetleri teşhis etmemizdir. Son devirde ben Türk milletinin Batı'yı taklid ettiği kanaatinde değilim. Batı'dan yararlanmıştır, ama tıpatıp Batı'nın taklidi olmamıştır. Size çağdaş Türk kültürünün en büyük temsilcilerinden birkaçının adını sayacağım. Ziya Gökalp, bir yorum yapmıştır. Hareket nok-

tası olarak masalları, destanları almıştır. Batılı fikirlerden yararlanmıştır ama, kimse Ziya Gökalp, Durkheim'ın bir kopyasıdır diyemez. Ziya Gökalp, kendi milletinin kültürü içerisine kendi yorumunu getirmiştir. Yahya Kemal on yıl Paris'te kalmıştır, Fransız edebiyatını en küçük teferruatına kadar bilir, fakat geldikten sonra kendi millî kültüründen istifade ederek tamamen bize has koca bir şiir dünyası yaratmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Batı'yı ve Doğu'yu birleştirerek yepyeni bir sanat dünyası meydana getirmiştir. Yaşar Kemal, halk kültüründen hareket ederek destanî bir eser meydana getirmiştir. Şu halde biz kendi kültür ve tarihimize dönelim mi sorusu abestir, çünkü başka olanak yoktur. Türkiye'de oturuyoruz, Türkiye'nin coğrafî şartları içinde düşünmek zorundayız, Türkçe konuşuyoruz, düşünce sınırımız Türkçenin gittiği yere kadardır. Türkiye daha henüz tam kendi formunu bulmuş değildir.

Bilim ve felsefe soyut düşünceye dayanır ve tabiî ki, benim de soyut düşünceye saygım vardır. Ancak düşünce, masa başında değil, fakat hayatın şartları içerisinden çıkar. Şu halde bize düşen iş, binlerce yıllık kültür geçmişimize, kültür varlıklarımıza inerek bunların içindeki millî ve ebedî düşünceleri bulmaktır. Bu da bizim geleneğimizde yoktur; daha çırak durumundayız ve henüz bir Türk filozofu yetişmiş değildir. Türkiye'de fikir adamı vardır, fakat henüz bilozof yetişmemiştir. Ama sanıyorum kendi koşullarımız içerisinde, bunları göz önünde tutarak bir felsefe yaratabiliriz. Eski kültürümüzde çok ileri fikirler bulunduğu kanısındayım. Ben, kendi kültürümüz içerisinde kendisine göre düşünmek isteyen bir insanım.

Hilmi Yavuz — Şimdi sayın Azra Erhat konuşacaklar.

Azra Erhat — Türk aydını hümanizmaya yatkın değildir sözü, bana dokundu! Sayın Kuban, acaba tekrar eder misiniz bu konuda söylediğinizi?

Prof. Doğan Kuban — Belki dokunmayacak şekilde söyleyebilirim.

Azra Erhat — Hayır, hayır, aynen söylemenizde hiç bir sakınca yok.

Prof. Doğan Kuban — Ben şöyle demiştim: devrimden sonra gördüğümüz bir aydın tipi var. Ben bu tipin, dünyanın insan çevresinde dolaşan değerlerine biraz uzaktan baktığını söyledim.

Azra Erhat — Hümanizma sözünü ben de sevmiyorum. Ne yazılışını, ne de telâffuzunu! Onun için yıllardır bir başka söz arıyorum. İnsan üzerine düşündüğüm zaman, baktım ki, hiç bir dilde insan tam kavram olarak ve cins ayırımı gözetmeksizin Türkçede kullanıldığı gibi kullanılmıyor. İnsan, bizde kendi kendine, bizatihi bir değerdir. İnsan üzerine bizim halkımız, bugünkü halkımız, en alt tabakadan en yükseğine kadar, bir değer anlar ve hümanizma için bundan daha güzel bir temel düşünülemez. Biz bugün ister istemez Yunan - Lâtin temeline dayanan, üzerine Hıristiyanlığın gelmesiyle oluşmuş Batı hümanizmasını düşünüyoruz. Bence Türkiye kadar, bugünkü Türkiye kadar bu kavrama, bu ideale yakın bir toplum yoktur. Öyle sanıyorum ki, hümanizma denen akım çok gelişecektir ve Türkiye'den Batı'ya bir şeyler katacaktır. Çünkü, bugün Batı'da hümanizma diye bir şey yok, ya da varsa, o eski Rönesans hümanistlerinden ve üstüne konan Hıristiyanlıktan kurtulamamış, bugün soyutlaşmış bir hümanizmadır. Bugün hümanizmadan Batı'da pek söz edildiğini görmü-

yorum; edilse bile kitaplarda oluyor bu, ama kesinlikle yaşanmıyor. Oysa biz bugün, örneğin Kıbrıs seferine giriştiğimizde, bunu insanlık için yaptık, dedik. Ve bu, yalnızca lâftan ibaret değildi, bunu hepimiz biliyoruz. Ama biz, Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyuboğlu ve onların peşine takılmış giden ben, bugün böyle bir ülküyü yaşatmak istiyorsak, bunu çok somut biçimde ve madem ki yaşadığımız bu topraklardır, bu topraklar üzerinde yapalım diyorum. Biz, hümanizmayı çok soyut biçimde, bir akide olarak ortaya atmıyoruz; diyoruz ki, değerlerimiz var ve bu değerlerin içine bütün bir geçmiş girer. Bugünün insanında, geçmişte ne kadar değer varsa, hepsinin izi bulunmaktadır. Ve biz diyoruz ki, bunların hiç birini yadsımadan, en eskilere kadar giderek bu değerleri bulalım ve bunları yaşamaya çalışalım. Daha büyük bir iddiamız yok. Aslında, hümanizmanın felsefesinde ne yatar, biliyor musunuz? Bir örnek yatar. Bir örneğe, seçilen bir kişiye, bağlılık yatar. Bence hümanizmanın özü budur ve her çağda, her toplumda, her yerde uygulanabilecek olan özü budur. Bu hümanizmayı biz Yunus Emre'de o kadar güzel görüyoruz ki! Sade ondan değil, aynı yollardan geçerek gelmiş bugünkü halk şairlerimizde de görüyoruz. İşte ben, bunlar işlensin, ama Troya'dan beri, daha öncesinden beri başlanarak işlensin. Meselâ, bazı bilim adamları, Hititlerin Türk ırkından olduklarına bir süre inanmışlar. Sonra bakmışlar uymuyor, bunun üzerine Hititleri Hint - Avrupa dil ailesine sokmuşlar. Olabilir, ne çıkar bundan? Dilinin kaynağı, ister bizim Türkçemizin kaynağı olsun, ister bizden farklı bir kaynağa dayansın, bizim yolumuzda kaynağı değerlendirme, kaynağı benimseme demektir. Geçenlerde bir arkadaş çok güzel bir söz söyledi. Bir Hitit, Türktür veya değildir; fakat bir Türk, Hitit ola-

bildiği ölçüde Hitittir. Yani, biz bugün Hititleri benimsedik. Dekorasyonumuzda, müzemizde, evimizde Hitit yaşıyor. O halde Hitit, Türktür; çünkü biz, Hititiz. Bunun gibi biz Yunus Emre olalım, biz Pîr Sultan Abdal olalım; bu, onları tanımak, sevmek ve yaymakla olur ve ben başka felsefe de bilmiyorum!

Hilmi Yavuz — Son konuşmayı, Sayın Afşar Timuçin yapacak.

Afşar Timuçin — Benimsemek zorunda olduğumuz bir gerçek var: felsefe birkaç günde yaratılamaz. Bir felsefe olacak mı, olacaksa nasıl olacak konusu her şeyden önce tarihsel bir araştırma gerektirir. Bunun tarihini bir yana bırakalım da ne yapacaksak onu yapalım demek, en azından çocukça bir davranış olur. Hiç bir siyasî düzen, felsefeyi yok edecek güce sahip olamamıştır. Bunun aksini kendi açımdan yanlış bir görüş olarak belirtmek isterim. Ayrıca, Lucien Goldmann da kullanmış olsa, ulusal felsefe kavramı bana tuhaf geliyor. Her felsefe kendi ulusal özelliklerini taşır; ama onun herşeyden önce evrensel bir uzanımı vardır. İngiliz felsefesi deneyci, Fransız felsefesi akılcı mı? Evet olabilir. Ama bir Descartes ya da Marx felsefesi, ulusal bir felsefe midir? Hayır. Felsefe, ulusallık çemberini kırdığı, aştığı anda felsefe olur. Soyut düşüncenin olmadığı yerde felsefe de yoktur, olamaz. Felsefe, her biri bir gerçekliğe ya da gerçeklikler bütününe karşılık olan kavramlarla yazılır. Kavramlar ise, biz istemesek de soyut şeylerdir. Masa ve sandalye ile felsefe yapamayız. Mitoloji ve rüya yorumları ile de çağdaş insan, bir yere varamaz. Tarihten beri din, bilimin ve felsefenin boş bıraktığı yerleri doldurmuştur. Dinin dogmaları üzerine hiç bir felsefe kurulamaz, hiç bir ileri uygarlık geliştirilemez. Benim

söyleyeceklerim bu kadar. İzin verirseniz, hümanizma konusunda bir şey eklemek istiyorum: Sait Faik «İnsanı sevmekle başlar her şey» der, ben de aynı görüşteyim. Ama her şey, insanı sevmekle bitmez. Hümanizma insan sevgisidir, hümanizmayı karşımıza almak bence yanlıştır; fakat insan sevgisi tek başına bizi ne felsefeye, ne de bilime götürebilir; çağımız öğretiler çağıdır. Teşekkür ederim.

Hilmi Yavuz — Şimdi izin verirseniz yine kısa bir özetleme yapacağım. Önce Doğan Kuban'ın belirttiği bazı konulara benim de bazı cevaplarım var. Yeri geldikçe bunları söyleyeceğim. Doğan Kuban, sınıfsız toplumlarda felsefe olamayacağını belirttikten sonra sözü Atatürkçülüğe getirdi ve Atatürkçülüğün kavramlaştırılmamış, ideolojisinin henüz yapılmamış olduğunu söyledi. Daha sonra Atatürk devrimleri ile yetişen aydın tiplerinin belirgin özellikleri üzerinde durdu. Bu aydınların kuşkucu olduğunu, bu aydınlar için dinin büyük ölçüde önemi olmadığını, daha çok pragmatik düşünceye yatkın, ekonomik ve sosyal gerçekleri soyut ideallerden daha üstün tutan bir aydın tipinin geliştiğini söyledi. Bu belki de Atatürk düşüncesinin neden kavramlaştırılmamış olduğunun en açık açıklama yoludur. Kavramlaştırmaya katkıda bulunan aydınlara değinen sayın Kuban, bizde bu doğrultuda çaba harcayanların kavramlaştırmada genellikle nakil olduklarını, Batı'dan olduğu gibi aktardıklarını söylediler. Hemen belirteyim: bir kavramın belli bir durumu tasvir etmek için kullanılması başkadır, bir kavramın bir bilimsel sistemi postüle etmek açısından kavram olarak alınması başkadır. Doğan Kuban sanıyorum bu ayırımı yapmadılar. Tasvir etmek için kullanılma, belki bir snobluğu getirmiştir. Ama bir

sistemi postüle etmek için ister istemez bazı kavramlardan yararlanmak, bunları nakletmek zorunludur.

Sayın Prof. Mehmet Kaplan, millî kültürümüzün gelişmekte olduğunu, ama henüz son formunu bulmadığını belirtti. Fakat kültürümüzün dinamik bir gelişme içinde olduğunu da sözlerine ekledi. Bizi, bu dinamizmi Türk kültürüne kazandıran unsurlar üzerinde düşünmeye davet etti. Sayın Kaplan'ın önemli bir yargısı da şu: Avrupa düşüncesi soyuttur. Buna karşılık felsefe mutlaka soyut kavramlarla yapılmaz. İlkel toplumların da kendilerine özgü felsefeleri olmuştur. Bunlar somut kavramlarla yapılmışlardır. Bu arada, Afşar Timuçin masa ve sandalye gibi kavramlarla felsefe yapılamayacağını söyledi. Burada kendisine Lévi-Strauss'un bir sözünü hatırlatayım: Lévi-Strauss, bir ilkel kabile üyesiyle konuşurken kaplumbağayı gösteriyor ve bunun onlar için ne ifade ettiğini soruyor. İlkel adam «kaplumbağa yemek için değil, düşünmek için gereklidir,» karşılığını veriyor. Demek ki her toplumun kendi yarattığı sosyal ve ekonomik koşullar içinde o topluma özgü bir düşünce sistemi var. Sayın Kaplan bu noktadan çıkarak bizim felsefemizin, bizim düşünce sistemimizin ancak bizim kültür verilerimiz içinde aranması ve bu noktadan çıkılarak temellendirilmesi gerektiğini söyledi. Bu konuda kendisine hemen katıldığımı belirtmeliyim.

Sayın Azra Erhat, Doğan Kuban'ın hümanizma ile ilgili düşüncelerine karşı çıkarak bazı açıklamalarda bulundu. Bugünün Türkiyesi kadar hümanizma kavramına ve idealine yatkın bir toplumun daha düşünülemeyeceğini söyledi. Bir Türk hümanizmasının ileride Batı'ya bile verebilecek bazı şeyleri olabileceğine dikkatleri çekti. Görülüyor ki, Sayın Azra Erhat da bir ölçüde Prof. Kaplan'a katılıyor, o da bizim kültürümüzün kökenle-

rini Yunus Emre'de, Pîr Sultan'da, Mevlânâ'da gördüğünü söylüyor.

Sayın Afşar Timuçin, bir felsefenin oluş biçiminin ancak tarihsel bir araştırmayla ortaya konabileceğini belirtti. Bir felsefenin kökende ulusal bile olsa, evrensel bir uzanımı olacağına dikkati çekti. Ama ben, evrensel uzanımları olsa bile, ulusal yapıdan çıkan bir felsefe için ulusal felsefe deyiminin kullanılmasından yanayım.

KÜLTÜR ÜSTÜNE

Ahmet Cemal

Kültür ve felsefe konusundaki açık oturumun düzenlenmesinde, banda alınmasında ve hayli geniş özetinin çıkarılmasında büyük emeği geçen sayın Ahmet Cemal'in kültür konusundaki görüşlerini yansıtan aşağıdaki yazısını, bir ek olarak okuyucularımıza sunarken, kendisine zahmetlerinden ötürü teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

YENİ UFUKLAR

Kültür bir topluluğun ve o topluluğun üyesi bireylerin her yönüyle «yaşama biçimini» dile getiren bir kavramdır. Ulus düzeyine gelmiş bir toplum açısından ele alındığı zaman ise bu kavram, ulus olarak yaşama ve bu yaşamı sürdürme bilincini durmaksızın besleyen en güçlü köklerden biri olarak karşımıza çıkar. Yine sözü edilen bu bilinç açısından büyük önem taşıyan bir nokta da şudur: Kültür, ancak yaşayan bir organizma niteliği ile ele alındığı takdirde işlevini yerine getirir, dönemler boyu yeni yeni gelişme süreçlerine ulaşır. Kültürün yaşayan ve gelişen bir organizma niteliğini sürdürmesi ise, ulus dediğimiz toplumsal gerçeğin giderek güçlenmesinin en büyük nedenidir.

Tarih yaprakları karıştırıldığı zaman görülür ki, kültürleri belirli bir dönemden başlayarak donmuş ulusların gerilemeleri, buna karşılık kültürleri canlılığını korumuş ulusların ilerleyişleri arasında göze batacak kadar açık bir ilişki vardır. Ancak iş, bir kültürün var olu-

şu ve onun canlılığını koruması ile bitmemektedir; gelişmelerin yanısıra kuşaklara düşen çok önemli bir görev, her dönemeçte ulusal kültürün bir yorumlamasını yapmak, o kültürdeki gelişmeleri felsefî bir düşünce sisteminin çatısı altında incelemektir. Ve bu çaba, hiç de ilk bakışta göründüğü kadar salt kuramsal önem taşımaz. Ne insan, ne ulus, ne de toplumların yarattığı kültürler mantar gibi yerden bitmediğine göre, nerede bulunduğumuzu, bulunduğumuz yere nereden geldiğimizi, hangi mirası taşıdığımızı ve nihayet bu kültür mirasını en verimli biçimde nasıl gelecek kuşaklara açabileceğimizi bize ancak düşüncenin yöntemi gösterebilir, bu büyük hedeflere felsefenin kılavuzluğu ile varılabilir.

Sözünü ettiğimiz amaç, ülkemiz açısından çok özel bir önem taşımaktadır. Bir yandan daha tarih öncesinden başlayarak, bilinen hemen bütün büyük uygarlıkların etkisinde ve egemenliğinde kalmış, bu etkilerle yoğrulmuş topraklarda yaşıyoruz. Öbür yandan son elli yılda dönemden döneme eşi tarihte az görülür bir hızla geçmek zorunluluğu ile karşılaşmış bir ülkenin insanlarıyız. Yani, belirtmek istediğim nokta şu ki, bu ülkenin insanlarının serüveni şu ya da bu dönemden başlatılamaz; bu ülkenin insanının kültür yolu, ancak bir bütün olarak ele alındığında ve düşünce potasında yorumlandığında gereğince anlaşılabilir. Bunu yapmak, asla salt tarih değildir; olayları sıralamak, doğrudan doğruya olaylar arasındaki ilişkileri bulmak çabasında olsaydık, tarih yapıyorsunuz diyebilirlerdi. Ama amaç, bunun üstündedir. İstenen, tarih verilerinin yardımıyla kültür düşüncesinin bütünlüğünü sağlamak, yorumunu yapmaktır.

2 Eylül günü İstanbul'da, Avusturya Kültür Ofisinde düzenlenen «*Kültür değerlerinin felsefeyle olan iliş-*

kileri açısından Türkiye'deki düşünsel gelişimin durumu» konulu açık oturum, bir Türk kültür felsefesinin biçimlendirilmesi konusunda atılmış ilk adımlardan biridir. Açık oturumda ileri sürülen görüşler övülebilir, yerilebilir, ya da kimi zaman fazla geniş bulunabilir. Ama önemli olan, bu yolda bir çabanın başlamış olmasıdır. Bundan da önemli olan nokta ise, hiç olmazsa katılanlarda, bu çabaların bundan böyle de mutlaka sürdürülmesi gereğine ilişkin kesin bir inancın kökleşmiş oluşudur.

o

BİZE GELEN ESERLER

- 100 Soruda: *Türkiye'de Devletçilik:* Doç. Dr. Korkut Boratav. Gerçek Yayınları, İstanbul 1974, 25 TL.
- 100 Soruda: *Siyasî Düşünce Tarihi:* Doç. Dr. Murat Sarıca. Gerçek Yayınları, İstanbul 1974, 20 TL.
- 100 Soruda: *Türk Folkloru II:* Prof. Pertev Boratav. Gerçek Yayınları, İstanbul 1974, 25 TL.
- *Bütün Eserleri: 1.* Masaldan Sonra (Beyaz Gemi)/Elveda Gülsarı/Toprak Ana. Cengiz Aytmatov. Çev.: M. Ethem Gözlü. Cem Yayınevi, İstanbul 1974, 25 TL.
- *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi:* Cilt 2. Prof. Dr. Mustafa Akdağ. Cem Yayınevi, İst. 1974, 50 TL.
- *Türk İş Hukukunda İş Uyuşmazlıkları ve Uzlaştırma:* Dr. M. Fatih Gümüş. Hitit Kitabevi, Ankara 1972, 35 TL.

SAİT FAİK

Demir Özlü

Son dönemlerde ünlenen bir deyimle, yazarın durumu *tanıklık*tır diyorlar. Ben katılmıyorum yazarın durumunu tanıklık olarak tanımlayan görüşe, ama katılmazken de 'tanıklık yapan yazarlar yoktur' demek istemiyorum, yazın anlayışları tanıklık olan yazarlar da vardır, yazını tanıklık gibi ele alan 'edebiyat akımları' da.

Benim anlayışıma göre, yazarın durumu tek sözcüğe indirgenmek istenirse, yazın *açımlamadır,* diyebilirim. *Açımlama*[1] bir şeylerin keşfi, kendinde de, toplumda da, insanların dünyasında da... açığa vurma, ortaya çıkarma, kendinden ya da toplumdan söz ederken, aslında önceden varolan, yığınla gizi bulma, ortaya serme, doğanın da, toplumun da, insan bilincinin de, bilinçaltının da gizlerini açımlama...

İşte *Sait Faik* de, böylesi bir anlayışın yazarıdır, halkın, insanın, duygunun, insancıllığın, ahlâkın gizlerini açımlayan bir yazar. Onun için, yazdıkları, yer yer *öznel*miş gibi görünür; bir benliğin, içinde yaşadığı somut koşullara bütünlüğüyle dalışı gibidir. O somut insansal, toplumsal koşullara dalan benlik, en yüce ahlâksal sezilerle, ahlâksal düşüncelerin de gizlerini açımlar. Öznel, tümüyle 'subjektif' değildir Sait Faik'in yazını, öznelmiş gibi görünür, ama insancıl ahlâkın en derin, ya ya en yüksek düzeyde genel, 'dünyasal' nesnel yargılarına varır. Böylece de, onun yazını, ne kendinden kaçmış olur, ne de nesnel insan ahlâkından.

Tanrı'nın dünyasıyla, insanların dünyasının birbirinden iyice uzaklaştığını biliyordu. Ahlâkın iyinin ve

kötünün ötesinde kurulabileceğini iyice algılamıştı: «Önemli olan, kötülüğü iyilikle beraber ortadan kaldırmaktır. O zaman insanlık denilen şey kafasını kaldırır: 'Durun bakalım!' der, 'biz de varız'.» (Kayıp Aranıyor)

Bu algıyla yola çıkan Sait Faik, doğanın verdiği ahlâka dönmek ister: «Sokak köpekleri ne güzeldi! Hamamböcekleri, zinalar, harikulâde idi.» (Kayıp Aranıyor). Bu aşamada, bir doğalcı (naturaliste) dünya görüşüne varmış gibidir, ama Sait Faik'in 'edebiyatı' hiç de doğalcı bir edebiyat değildir. 'Kayıp Aranıyor' kısa romanının kişisi Nevin... «Ama sonra düşünür taşınır, bu işi bu kadar faciaya almanın tek sebebinin, başkalarının hakkımda düşünecekleri olduğunu anladım. Bu, bana vızgelmeliydi. Seni, kendimi, insanların hakkımızdaki fikirlerini değil, biyolojiyi, aslımız olan garip hayvanı, arzuları, insanları birbirine iten saniyelik, dayanılmaz, harikulâde bir arzuyu...»

Doğanın verdiği gereksinmelerin yadsınması değil, üstünün de örtülmemesi, tersine, doğal olana dönebilmek, birçok hikâyesinde yer alan temel ahlâksal yönseme budur. Aşkın olumlanması, aşk yapmanın kutsallığı... bir bakıma, onca, insancıllığın, insanları derinden sevebilmenin de kaynağıdır. Tanrının dünyasının çok ötesindeki bir dünyada, insanlar, kendi ahlâklarını kendileri yaparlar, doğal olana dönmenin içinde yatan insancıl öz sezildiğinde, elbette doğala yasaklar koymuş geleneksel ahlâk da, burjuva ahlâkı da temelli bir eleştiriye uğratılacaktır.

Burjuva kâr, ya da spekülâsyon anlayışına temelden karşıdır Sait Faik. *Son Kuşlar* hikâyesindeki kuşları boğazlayan Kostantin, çimleri çocuklara söktürten mühendis Ahmet Bey, doğayı da bozan küçük spekülâtörlerdir.

Kostantin'in Galata'da bir yazıhanesi vardır. «... para kazanıp da kendinden ötesini, beygirini kullanan arabacıdan daha merhametsizce kullanıp da rahat edenler, sessizce, tereyağından kıl çeker gibi kendini aramızdan çekmişleri bir bakıma haklı buluyorum, gibime geldi. Sonra da düşündüm. Onlar böyle ettiler bu şehri. Belki de bu şehre vebalar, belki de bu şehre koleralar gelecek yakında.» (Söylendim Durdum, Mahalle Kahvesi).

Kapitalist büyümenin hızlandığı dönemlerde hayatının son yıllarını yaşadı Sait Faik, bu tür ekonomik büyümenin ahlâka aykırı yanlarını derinden sezdi. Gerçekten de o öldükten sonra bu kente koleralar geldi, daha da kötüsü, sokak ortasında genç insanları öldürmek alışkanlığı da geldi.

«Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde, yol kenarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil, ama çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikâyesi.» (Son Kuşlar, hikâyesinin son paragrafı).

Çıkarcı, spekülâtör Kostantin aslında «... Kendi halinde, işi yolunda, hesaplı yaşayan bin bir tanesinden bir tanesiydi.» (Son Kuşlar).

Sait Faik'te güçlü bir *kaçış* eğilimi de vardır, ama bu, burjuvazi katları içinde bir yere kaçış değildir. «Bir kır kahvesi, bir köyün üç beş gediklisi... bundan güzel bir ömür mü olur, elli altmış senelik yaşama, bundan güzel başlar ve biter mi?» (Son Kuşlar)... 'Robenson' hikâyesi, Haritada Bir Nokta, Menekşeli Vâdi'nin son bölümleri. 'Kayıp Aranıyor' romanı... bütün o güzelim 'ada' hikâyeleri, tümü... çıkarla, kârla, spekülâsyonla, sevgi-

sizlikle kirlenmiş kentten - kapitalist dünyadan - kaçışı anlatırlar. Bütün bu hikâyelerdeki, anlatılardaki motifler, ondaki köklü kaçış eğiliminin dışa vuruluşudur. Ama kendisi için bir yok-ülke (ütopya)[2] gibi kalırlar. İçinde yaşadığı koşulların acımasızlığından ötürü, hikâyesinde maddî dünyanın içinde bir süre eylemeden sonra, kaçışa ya da yok-ülkeye sıçrayan yazarın toplumsal pratikten kaçtığını hiç bir zaman düşünmemek gerekmektedir. Birçok yok-ülke yazarı, toplumsal pratiğin amansız, etkin savaşçılarıdır. Bir bakıma, yok-ülke, o yazarlar için, toplumsal pratiğe yönelmek bakımından sıçrama tahtasıdır.

Sait Faik, öldüğünden bu yana, «Türk toplumu» çok değişmiştir. Bugün yaşasaydı, Sait Faik yazdığı birçok şeyi, belki daha değişik yazardı. Birtakım insanlararası çelişkileri, bireysel alandan daha geniş, daha genel alana biraz daha kaydırırdı belki. Ama halkla kaynaşmış, halkı sevmiş, halkının arasında yaşamış, bürokrasi kademelerinin en masumundan bile bir şey beklememiş, bu tür şeylerle hiç ilgilenmemiş bu büyük yazar, tümüyle çalışan halkının yanında yer almıştır. 'Pay' hikâyesinde (Son Kuşlar) halkçı, sosyalistçe mücadele ahlâkı, sertlikle başlayan insan ilişkilerinin, çatışanların tümü 'çalışan insanlar' oldukları için, birden tatlılığa, kendi aralarında uzlaşmaya dökülüvermesi, ama gene temeldeki yoksulluğun getirdiği gerilimin kalması... 'Ağıt' hikâyesinde yüceltilen, hâlâ içinde bir parça da olsa insan özgürlüğü taşıyan küçük zanaatkâr ahlâkı, gerici bir isteme asla dönüşmeyen, tersine ileriye, hep işçi sınıfı ahlâkına doğru yol alan bu küçük zanaatkâr ahlâkı...[3] Bütün bunlarda yüceltilen, sevilen, insansal derinliği önünde ağıt yakılan, ağlanan, matem tutulan kapitalist gelişmeyle saldırıya uğramış, emekçiler ahlâkıdır, özgür, kü-

çük zanaatkârlar ahlâkıdır. Her şeye karşın, içinde bugünün küçük, ama yarının büyük özgürlüğünü taşıyan bu tür ahlâklardır, bu yaşayış biçimleridir. Çıkarcı burjuvazi, bugün de özgürlük içinde değildir. Sait Faik'in hikâyelerinin hiç bir yerinde onların yaşayış biçimlerine imrenilerek bakılmaz. İşte bu somut tavrı yüzünden Sait Faik insancıllığın en yüksek aşamalarına varır; Halikarnas Balıkçısı'nın İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp, Bodrum'a sürgününe yol açan hikâyesinde olduğu gibi. Bir adamı - Mercan Usta'yı - hiç görmeden, bu yüzden sevebilir. «Gün Ola Harman Ola» hikâyesi. «Şu saatte dünya yüzünde yaşayan kiminle tanışmak istersin? deseler, bir parçacık bile düşünmem. Dünya bir yana, Mercan Usta bir yana.» Bütün maddî, kapitalist, çıkarcı, kârcı, spekülâtif değerlere karşı olduğu için, çalışan insanın hayatı içinde kendi hayatını, onların hayatı içinde, özgürlüğün kalıntısını bulduğu için erişilmezdir onun ahlâkı. Yüce, yumuşak, alabildiğine sevgiyle yüklüdür. İnsancıllığın Türk Yazını'nda görülmüş en yüksek aşamasıdır bu.

Hâlâ okurken duygulandığım bu insancıllık, hangi türden bir insancıllıktır? Burjuva insancıllığı mı? Küçük burjuva insancıllığı mı? Çalışan sınıfların insancıllığı mı?

Benden önceki kuşaktan, hayatının dokuz yılını düşünceleri ve eylemleri dolayısıyla cezaevinde geçirmiş, eylemci bir 'solcu' bana şöyle demişti: «*Semaver*'i yurt dışındayken okudum. Şaşırdım. Bizde de yazı yazılıyormuş dedim. Sait Faik'in insancıllığı, küçük burjuva... v.b. sınıflara bağlı insancıllıkları aşar... birçok büyük yazarda olduğu gibi. Onun insancıllığı burjuva sınıflarının insancıllıklarından biri olarak tanımlanamaz. Bütünsel insancıllıktır, işçi sınıfının insancıllığıyla kaynaşır.»

Kendi düşüncelerimi, benden önceki kuşaktan, deneyleri zengin birisinin ağzından duymanın kıvancını günlerce yaşadım, sonra da hiç unutamadım.

İnsanı, kendi yapısının ahlâkına götürmek isteyen, iyinin ve kötünün ötesindeki, bu yüce ahlâk, eğer hâlâ bireysel bir ahlâkmış gibi görünüyorsa bize, yeniden düşünmeliyiz, düşünecek durumdaysak, temiz kalabilmişsek, diyeceğim, bu ahlâk onun ahlâkı olmaktan çıkıp içimize işlememişse...

---

[1] Açımlama - *bazen dinsel bir anlam* - *yükü olan 'révélation' kavramının da bir karşılığıdır; ama ben sözcüğü, bütünüyle dünyaya dönük anlamıyla kullanıyorum.*

[2] *Nermi Uygur'un bulduğu sözcük.*

[3] *Apostol'u, sandalıyla gömemezlerdi ama balıkçı ağıyla da mı gömmezler? «O yalnız ağıyla yaşamıştı. Yalnız ağıyla yetmiş beş sene aç açık kalmamış, nâmerde muhtaç olmamıştı.»*

Not: *Sait Faik'in 20. ölüm yıldönümü için hazırlanan bu yazının küçük bir bölümü* Milliyet Sanat Dergisi'*nde (Sayı: 80, 17.5.1974); bir bölümü de* Yeni Ortam *sanat sayfasında (25.5.1974) yer aldı. Bütünü daha önce hiç bir zaman yayınlanmadı.*

SÜSLÜ KONUŞAN BİR ÖLÜ

Jean Genet

Jean Genet'nin aşağıdaki metnini yazarın 16 Mayıs 1974 tarihinde Fransız radyosunda yaptığı bir konuşmadan çevirdim. O sıra başkanlık seçimleri dolayısıyla adayların adlarının radyodan söylenmesi yasak olduğundan, şimdiki cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in adını hiç anmadan portresini çiziyor yazar. Kapitalist toplumun, sömürü düzeninin, paranın temellendirdiği bir ahlâk anlayışının acılarını çekmiş, bu yüzden toplum dışına itilmiş olmanın verdiği öfkeyle, her türlü yetkeye başkaldıran o kendine özgü zekâsını birleştirerek.

Nedim Gürsel

XIV. Lui'nin konuşması ölçülüydü - Scarron'u yeniden okuyun görürsünüz -, saygıyla reverans yapan, tadına doyulmaz, süslü sözcükler kullanan XIV. Lui kokuyordu.

Daha yirmi beş yaşındayken yaşadığı çevreye sinmiş kötü kokuları ya ortadan kaldırması ya da iyice allayıp pullaması gerektiğini anlamıştı. - Belki de başka biri onun yerine anlamıştı bu gereği -. Yerine göre her iki yöntemi de kullandı. Mimarı Versailles'in plânlarını yaparken helâları unuttuğundan kötü kokuları gidermenin olanağı pek yoktu. Kral bunun üzerine güzel kokular sürünmeye başladı, bütün sarayı bir anda parfüm

kokusu sardı. İncir çekirdeğini doldurmayan, yüreksiz aına süslü sözcükler kullandı konuşurken, yüksek topuklu ayakkabı giyip herkesin peruk takmasını buyurdu. Ağırbaşlılık taslayan burjuva sınıfının doğum tarihi işte bu döneme raslar. Taç giydirilen ilk burjuvadır XIV. Lui.

Fielding'in aklına XIV. Lui'yi kollarını, göğsünü süsleyen dantelalarıyla, peruğu ve başındaki tüylü şapkası, yüksek topuklu ayakkabılarıyla çizip, yaptığı resmi, kralı ayağında terlik, kel ve göbekli gösteren bir başka resimle karşılaştırmak geldi.

Ama bir çocuğun, «Aa! Kral çıplakmış!» diye bağırmasından bu yana da yıllar geçti. Artık burjuvanın rimel sürmesine, far çekmesine, boya, badana, kalıp kullanma zorunda oluşuna, yırtıcı söz dizimine, temkinli sözcüklere başvurmasına daha az raslanır oldu. *Hiç*'in hizmetinde söz kalabalığı işte. Burjuvanın oburluğunu, susuzluğunu, yırtıp parçalama gereksinimini, açlık çeken dünyayı yutmak için duyduğu kurt açlığını anlatmaya zaman yetmez. Susuzluğun onu nasıl şişirdiğini, açlığın göbeğini ne denli büyüttüğünü başka yerde de söyledim, ya da yazdım. Bayağılığı burjuvayı yüzükler takmaya, köstek zincirleri, bilezikler, boyunbağları, yakalıklarla süslenmeye zorlar. Kimliğini gizlemek, hattâ işkembesini anlatmak için bile, ölçülü, tumturaklı sözcükler seçer. Aslında bu bayağılık bir tür canlı balık havuzu gibidir onda. Havuzun dibindeki çamurda işine yarayacak şeyleri avlar: sürüngenliği, yapmacık gösterişleri, parasının üstünü tamamlama yollarını, etek öpme kurallarını falan. Bunlarla varacaktır. Nereye mi? Söyleyeceğim.

Ama önce nasıl hareket ettiğini bilmeliyiz. Nedir hareket etme aracı?

Bana kalırsa korkudur. Yaşamı tanımadığı için korkar. Bunca aldatıcı, bunca yapay yaldız ve sözcükle süslenmesi aslında içindeki yarayı, beceriksizliğini göstermemek içindir. Ama gizlenmeye çalışan yara daha çok çıkar ortaya. Burjuvanın kanayan yarası piçliğidir. Yani, soy kütüğünün kesilmiş olması.

Korktuğu için iktidarı ele geçirmek ister.

En çok kin duyduğu, en büyük düşmanı yoksullar, alçak gönüllü insanlar değil, onun sınıfından olup yoksulların, alçak gönüllülerin yanında yer alanlardır. Kendi içinden çıkıp ona karşı gelenlerin, tumturaklı sözlerle gizlemeye çalıştığı kofluğunu ötekilerden daha iyi bildikleri düşüncesi çileden çıkarır burjuvayı. Az önce de söyledim: bu herifin çenesi anlaşılmaz bir yığın boş sözü çiğner durur.

Onüçlerin Öyküsü'ndeki Martray'i anımsayalım. Pusulalarından birini yazı falına meraklı metresinin evinde unutunca (o dönemde bir insanın kişiliğini el yazısına bakarak açıklamak modaydı) kadın pusulanın üstündeki yazıyı inceleyip şunu ortaya çıkarır: «Bu adam kuş beyinlinin biri, hiç bir zekâ pırıltısı yok. Alçaklığı ve namussuzluğu açıkça okunuyor. Diplomalarının bunca bol oluşu şaşılacak şey!» Biraz ileride Balzac kahramanının, bir profesör tarafından para karşılığı hazırlanan diplomalarının sahte olduğunu, soyluluk unvanını da kendi kendine verdiğini yazar. Bütün bunlar süslü konuşan, ama çoktan ölmüş kahramanımızın özelliklerindendir.

Burjuvanın bir başka kurnazlığı da, her gün uzlaşmanın dolambaçlı yollarında iş görenleri - bunun takma adı ahlâk, çelebilik, inceliktir - çekingenliklerinden yararlanıp kıskıvrak bağlamaya çalışmasıdır. Kaç küçük insan burjuva yanından uzaklaştıktan sonra «Başka tür-

lü davranamazdım ki!..» diye mırıldanmıştır kendi kendine, bir düşünün. Yoksullar, güzel dişli bir ağızdan, kapalı dudaklardan, kolalı bir yakadan, tren beklerken okunan kitaplardan çalınmış içi boş tümcelerden onları önce beşikte sallayıp uyutan, sonra da kötürüm yapan zehirin çıkabileceğini düşünemiyor henüz. Daha o bilince ulaşmadılar. Bu zehir şimdilik büyülüyor yoksulları. Budalalık - Flaubert bunu anlamıştı -, budalalık büyüleyicidir. Büyülemek ve faşizm sözcükleri aynı kökten geliyor zaten.[1]

Yalnız, Bay Homais olgucu (pozitivist) redingotu düşürdü artık. Bugün bulunduğu yüksek yerdense rakamları düşürüyor.[2]

Peki ama burjuvalar neden budaladır? Görünüşe bakılırsa öteki insanlardan daha fazla budala oldukları söylenemez. Ama sayıların orantısı onlardan yanadır: burjuvaların sayısının burjuva olmayanlardan daha az olduğu herkesin bildiği bir gerçek. Ayrıca, iyi eğitilmişlerdir, gördükleri eğitim budalalıklarını bir ölçüde gizler. Onun için başları hep diktir, sesleri oturaklı, sicilleri derin, övünmeleri cakalı, inançları öfkeli, kullandıkları dilse, içinde en küçük bir doğru düşünce taşımayacak denli boştur.

Eğer bir gün betimlediğim bu adamın konuştuğunu ya da yanınıza yaklaştığını görürseniz hemen gerekli tedbirleri alın. Çünkü, tehlikelidir bu adam.

Her şeyden önce kimliğini teninin rengiyle belli eder: beyazdır. O beyaz olduğu için, burjuva olmayan herkes de karadır elbet: Parisli işçi, Britanya köylüsü, Malili ırgat, Nijeryalı göçebe, Amazon yerlisi, tümü karadır. - «Bunlar» der, insanlar onun gözünde «bunlar» dır -, «bunlar dünyada hizmet etmek için yaşarlar, bana hizmet etmek için.»

Peki nedir burjuvanın istediği?

«Burjuva gerektiğinde 'yerli' diye adlandırdığı insanla işçiyi birbirinden ayırmadı. İkisini de aynı biçimde hor gördüğünden, ikisinden de aynı derecede korktuğundan yalnızca Madagaskar halkına değil, ayaklanan Parisli işçilerin üstüne de ateş açtırdı. Sömürge halklarıyla işçi sınıfının bir gün aynı dayanışma içinde olacağını önceden sezmişti belki de.» Jean Jaurès bu sözleri 1910 yılında söylemiş.

Üç yüzyıl önce burjuvanın istediği, altın, gümüş, incik boncuktu. Bütün bunları çalıp çırptı. Bugün altın ve gümüş mutlak iktidarı ele geçirmek için gerekli ona. Mutlak iktidarın, böyle bir şeyin var olabileceğini sanıyor. İktidar bir doruk değil onun için. Çalışmayı sevmediğinden yamaçlardan nefret eder. - İşçileri onun yerine de çalışıyor nasıl olsa. - İktidarın görkemli caddesinde tantanayla yürümektir sevdiği. Elinden gelse, yürümek yerine heykelini diktirmeyi yeğlerdi. Onun için iktidar, havanın bir parça daha az kirli olduğu bir yalnızlıktır. İri lâkırdılarıyla şişen birkaç yalnız hava kabarcığı gibi bir şey. Bu yalnızlığa - iktidara - varmak için altın gereklidir ona. Açık artırmaya çıkarıldığını sandığı iktidarı alabilmek, saraylarının, dişlerinin altın kaplaması, giysilerinin astarının işlemeleri, para keseleri, çizmelerinin mahmuzları için altın gereklidir. Doğuştan soylu olmadığından parlak görünmek ister. Cebini altınla doldurabilmek için can atar. Bu işi nasıl kıvıracağını da çok iyi bilir. Kâr peşinde koşan XIV. Lui binlerce insanın, Şangay tren yolunu yapanlardan Versailles bataklıklarında boğdurttuklarına değin binlerce insanın ansızın ya da yavaş yavaş ölmesine yol açan zengin olma yöntemleri uygulamıştı.

Sözünü ettiğim bu adam, bu burjuva, iki parmağıy-

la burnunu tıkayıp Afrika toprağında, Kongo'nun zengin ormanlarında ya da Kolombiya dağlarında bulduğu altını ele geçirmek için her şeyi yapacaktır. Halkların yoksullaşması, maden ocaklarında, tarlalarda yok olup gitmesi, insanların ölmesi umurunda bile değildir: iktidarının yalnızlığında yaşar burjuva.

Nasıl Versailles'da oturan mermerin yığılmasını, ölçülerin ölçüsüzlüğünü, perspektiv karmaşasını, zenginliklerin düzensiz düzenini istiyorduysa, bu da bütün servetlerin birikmesini, yığılmasını ister. Bir hiç olduğunu bildiğinden, hiçliğini gösterişin altında gizlemeye çabalar. Ne vakit tarihte, küçük ya da büyük tarihte, bunca gösterişe düşkün, ama kof bir adam ortaya çıkmışsa, önce huzursuzluğa, korku ve paniğe, sonra da büyük bir felâkete yol açmıştır.

Aslında bir edebiyat kahramanından söz ediyorum size. Her an Balzac ya da Zola'nın romanlarından çıkabilir, belki de sayfaların arasında kalır. Daha az övünçle, ama kendini daha tehlikeli bir biçimde belli ederek bu söylediklerimin içinden de çıkar bakarsınız. Kısaltılmış ya da süslenip püslenmiş kötü bir kopya, bir müsvette olmakla birlikte, düşünmesini değil, ama yürümesini becerir. Çünkü, en azından bir düğmeye basmasını ya da bir pencereyi açıp kapamasını bilen, hattâ telefona bile cevap verebilen insanlar çalışır hizmetinde.

Teknik, yüksek teknoloji ve bilim, birer edebiyat kahramanı olmadıklarından benim gözlem alanımın dışında kalan bazı insanlar tarafından geliştiriliyor. Sesi pek yüksek çıkmadığı zaman sivri konuşan, herkesin tanıdığı bu burjuvanın hâlâ yaşayabilmesinden sorumlu tutuyorum onları. Dünyanın yoksulluğunun, acısının sorumlusu bu sahte bilim adamlarıdır. Çoktan ölmüş bir gevezenin diliyle konuşan, bu gevezenin gerçek düşün-

ceyi yasaklayan konuşma biçimini benimseyen sinir hastası aydınlar elbette sorumludur. Ölü burjuvanın kalıbını yapan - ister sivrilmek istediklerinden, ister aldırmadıklarından olsun, farketmez - bilim adamlarının sorumluluğundan söz ediyorum. Sözüm araştırıcılara değil elbet, onların buluşlarını aşıran, uygulayan, onların bulduklarından yararlananlara. Süslü konuşan ölünün vurucu gücünü oluşturan da bu tür aydınlar işte. Doğum tarihi 1660'lara, yeni yetmeliği 1815 yılına raslayan kahramanımız onların yardımıyla halkı aldatıyor, onların yol göstermesiyle yetkin olabiliyor.

İşte size *Rougon-Macquartlar'dan* bir alıntı: «Bu kof herifler (burjuvalar) bir akşam açık saçık giyinmiş vikontesin sağ yanına bilim adamlarını oturttuğundan bu yana bilim hep masada kaldı.»

Çizerken belki bir tel saçını unuttuğum bu portre aslında Balzac'ın, Flaubert, Barbey D'Aurevilly ve Bernanos'un romanlarından bir derlemeydi. Sözü, Bernanos'un bana sonsuz keyif veren bir tümcesiyle bitireyim: «Yüce Tanrının para konusunda ne düşündüğünü anlamak için para sahibi ettiklerinin suratına bakmak yeterlidir.»

Türkçesi: *Nedim Gürsel*

---

[1] *Fransızcada «fascisme» sözcüğüyle büyülemek anlamına gelen «fisciner» sözcüklerinin benzerliğine dikkati çekiyor yazar. (Çevirenin notu).*

[2] *Giscard D'Estaing başkan seçilmeden önce on iki yıl Fransa Maliye Bakanlığında bulundu.* Madam Bovary'*deki, sürekli, bilimden söz eden ünlü eczacı tipi Homais'yle, ağzından istatistikleri hiç eksik etmeyen Giscard arasındaki benzerlikten söz etmek istiyor Genet. (Çevirenin notu).*

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ULUSLARI İÇİN KURTULUŞ YOLU VAR MI?

Michael Manley
- Jamaica Başbakanı -

Üçüncü dünya ulusları kesiminde yer alan Karabien denizi ülkeleri, daha önce kesin bir yöne sapan Küba'nın yanısıra, siyasal ve ekonomik hedeflerde, yepyeni ülkü ve ideallerin belirtisine sahne olmaktadır. Örneğin, Küba yakınlarındaki 2 milyon nüfuslu Jamaica adası, bu bölgede hızlanan yepyeni ulusal istemlerin, en ilginç görünümlerini sergilemektedir. Uzun yıllar süren sömürge yönetiminden sonra, bağımsızlığını kazanan Jamaicalılar, şimdi yepyeni bir aydın liderin önderliğinde, etkin bir kalkınma savaşına girişmişlerdir. Afrikalı, Avrupalı, Hintli, İngiliz ve Arawak denen Kızılderili ırkın karışımından oluşan Jamaicalıların, aydın ve ülkücü Başbakanı Michael Manley, adanın yaşadığı yeni dönemin en belirgin örneğidir. Ortanın solunda bir yönetim ilkesi uygulayan Başbakan Manley, seçkin bir iktisatçı olarak, Batı basınında, sürekli itibar görmekte ve yazıları, büyük gazete ve dergilerde yayınlanmaktadır. Aşağıdaki çeviri, Jamaica Başbakanının, Toronto Globe and Mail gazetesindeki incelemesinden derlenmiştir.

Engin Aşkın

o

Son dönemlerin en ilginç belirtilerinden biri, yoksul ülkelerle, zengin ülkelerin eskisinden daha etkin bir dialog düzenine girmiş olmalarıdır. Daha yararlı kalkınma stratejilerinin gereği, yardım programlarında deği-

şim, ticaret düzeninin gelişimi ve üçüncü dünya ülkelerinin rolü gibi konular, insan sorunlarıyle ilişkin uzmanları ve evrensel liderleri, artık çok daha yakından ilgilendirmektedir. Biz Jamaicalılar olarak, 2 milyonluk ulusumuza, daha insanca ve daha özgür yaşama yolunda, evreni sarmış olan ideallerin, bize uygun olanlarını bulma savaşındayız. Sağlam bir toplumun temellerini atmak için, herkese iş sağlayan, herkese, sunduğu güce göre âdil bir pay veren, yepyeni bir sosyal sistemin gereğine inanıyoruz. Bunu yaparken uygulayacağımız sert tedbirlerin, göze batar zıtlaşmalar yaratmaması ve bazı azınlıkların çıkarlarını aşırı sarsmaması, inancını besliyoruz. 1972'den beri uyguladığımız yeni idealler, eğitim alanında, halk konutları davasında ve tarımda yepyeni umutlar getirirken, ansızın yüklenen evrensel enflasyon, bir kasırga etkisiyle, çabaları derinden etkiledi. 1973 sonunda, yalnız varolan sorunlarımızı çoğaltmakla kalmayan enflasyon, ödeme açığımızı, astronomik oranlara çıkarttı. Çok sıkı kontrollara karşın, ekonomik yasaların öngördüğü açmazlar sonucu, fiyat artışlarının yıllık oranı % 20'yi gösteriyordu. Gelişmiş ülkelerde, enflasyonun % 10'a, işsizliğin % 6'ya çıkışı halinde, beliren panik görüntüsünü, doğrusu, şaşkınlıkla izliyoruz. Bizdeki % 20 işsizlik oranının yanısıra, % 20 enflasyon oranı, üçüncü dünyayı içeren kronik sorunların, belki de en etkin iki belirtisi olarak kaydedilmelidir. Temelde yatan ana enflasyon nedeninin, ticarî ilkelerin özelliğiyle ilişkin olduğu, belirgin bir gerçektir. Ticaret sözcüğü, kısaca, bir iktisat teorisinin açıklaması için yaratılmış bir tanım sözcüğü sayılmamalıdır. Bu sözcük, zenginle yoksul arasında oynadığımız oyunun, kesin sonucunu açıklamakta ve ebedî bir yenilginin öyküsünü de ortaya koymaktadır. Bu öyküdeki «kaybeden» kuşkusuz, üçüncü dünyadır.

Yıllardır, ihraç edilen ham madde fiyatları - ki bütün yoksul ülkelerin dayanak noktasıdır - yerinde sayarken, imalât sanayii ürünleri ve diğer benzer maddelerin ihraç fiyatları, sürekli bir artış göstermiştir. Bu nedenle, artık, yoksul ulusların yaşam dayanağı olan ham madde ihracatının birkaç kez daha artması gereği doğmuştur. Böylece, ithal mallarına gereken dövizin sağlanması için, çok daha fazla mal satması gereken üçüncü dünya, fiyat dalgalanmalarının her zaman kendine karşı işlediğine tanık olmuştur. Bu güçlüğün yaratacağı siyasal etkileri daha geniş bir insan sorunu olarak değerlendirmek gerekiyor. Besin, konut, iş gibi kapsamlı iktisadî istemleri belirleyen toplumsal umutlar, evrenin her bölümünde, söz yerine iş yapılması gereğinin önemini içermektedir. Bu önem, hemen ve gecikmesiz ele alınması gereken bir özelliği yansıtıyor. 2 milyarlık yoksullarla 1 milyarlık varlıklılar arasında, bencilliği reddeden bir yeni dönem yaratılmadıkça, görüntü hiç değişmeyecektir. Üçüncü dünya, yeni bir ekonomik düzen arayışı içinde, evrenin ticarî varlığının, şimdiki ekonomik güçlerin insafına bırakılmasına, son verme istemindedir. Kuralsız ve sinirsiz bir ticaret ilkesini benimseyen uluslar, evreni hemen sarabilecek kaçınılmaz bir genel çatışmanın varlığını unutmuş görünmektedirler. «Kuralsız Ticaret» ilkesi, kendi öz yapısının ürünü olarak, siyasal patlamaların da ana kaynağı olabilecektir. Bugün, yoksul dünya yurttaşının yaşamdan umduğu beklenti ve düşleri, eski sanıların aksine ne propagandayla ne de başka ayrı bir mistik güçle, dondurma olanağı kalmamıştır. Heyecan verici olduğu kadar, çok tehlikeli bir evrende yaşadığımızı biliyoruz. Evrenin heyecan verici yönü, insanların, daha âdil bir ekonomik düzen yaratma ülküsünde, çok daha sağlam bir siyasal bilince ve tekno-

lojik kapasiteye sahip oluşudur. Bu belirgin görüntü içinde, âdil ve insancıl prensipleri kapsayan kurallar, yoksul bir ulus olarak, bir traktörü kaça ithal ettiğimiz ve kendi şekerimizi ve boksitimizi kaça satabildiğimiz, sorusuna açık yanıtlar sunmuştur. Evrenin tehlikeli yönü, gittikçe bilinçlenen yoksul yığınların, yeni belirecek birkaç milyarlık yeni kuşaklarla yer değiştirmesi gerçeğidir. Çünkü, gelecek kuşaklar, öncekiler gibi, sadece soru soran ve boyun büken insanlardan oluşmayacaktır.

o

BİZE GELEN ESERLER

o *Herkes İçin Diksiyon Sanatı El Kitabı:* Nüzhet Şenbay.

o *Dilek ile İpek* (Çocuklar için şiirler): Sabih Şendil. Su Yayınları, 5 TL.

o *Sürgün Alayı* (Roman): Mehmet Kemal. Soyut Yayınları, İstanbul 1974, 25 TL.

o *Yazdık Nâzım Nâzım Diye:* Zühtü Bayar, Günel Altıntaş. Soyut Yayınları, İstanbul 1974, 10 TL.

o *Dursunumun Dursunu* (Roman): Rahmiye Altınok. Ankara 1974, 12.50 TL.

o *Yaşamak Silâhımdır* (Şiirler): K. Mustafa Çakmak. Çağ Yayınları, P.K. 717, Sirkeci-İstanbul, 1973, 7.50 TL.

o *Karşı Yazgı (Şiirler):* Özdemir İnce, Dost Yayınları, Şiir Dizisi: 37, Ankara 1974, 10 TL.

TOPLUMBİLİMİNE GİRİŞ

Herbert Spencer

1. BÖLÜM: TOPLUMBİLİMİNİN GEREKLİLİĞİ

Küçük bir köy kahvesinde, sığırtmacın biri bir yandan çubuğunu tüttürüyor, öte yandan hükümetin hayvan hastalıklarını önleme yolunda alacağı tedbirleri tartışıyor. Beri yandan çiftliğinde mallarının pazarlığını yapan çiftçi, sürüsünü kasıp kavuran vebadan yakınıyor; söylediğine bakılırsa - kaldı ki neredeyse yemin bile edecek - salgın hızla yayılıp da hayvanlarını kendi eliyle öldürmek zorunda kaldığı zaman, tazminat diye çok az bir ödeme yapılmış kendisine. Bütün bunlar öyle boş düşünce ve sözler değil aslında. Tarım konusunda ortaya atılan bu düşünceler tahıl yasasının söz konusu edildiği dönemdeki kadar kesin birer inanç niteliğindeydi. Çok daha az vergi ödeyen yabancıların pazarlarımızda İngilizlerle rekabet etmesine göz yumuldu mu, ülke mahvolmuş demekti; işte bizler bu gerçeği bütün herkese tek tek duyuracaktık. Çünkü, bu öylesine açık seçikti ki, tersini düşünmek için ya aptal ya da saf olmak gerekirdi.

Şimdi bile, hiç bir gün yoktur ki, insan çeşitli toplumsal sınıflarda böylesine bölük pörçük ve söz götüren düşüncelerin savunulduğuna rastlamasın. Kültürlü geçinen kimseler yersiz harcamaları olağan sayıyorlar; hattâ, «Bu yersiz harcamalar ticaret hayatını yaşatır» diyorlar. Her fırsatta insanı şaşırtan bir cüretle savunulan bu düşünceleri, ne bir eleştiri değiştirebilir ne de ussal bir yargı.

Bütün bu yanılgıları daha niceleri izlemektedir. Yoksulluk herhangi bir yerde belirmeye görsün: bütün bu

mert insanlar, yoksulluğa son vermek için para yardımı yapmanın yeterli olduğunu sanırlar. Ama onlar yoksulluğun görünürdeki nedenden çok daha farklı, birtakım gerçek nedenlere dayandığının farkında bile değildirler.

İşte böyle bir düşünceden yola çıkan insan, yöneticilerden yardım geleceği konusunda yersiz umutlara kapılır; tüm toplumsal yaraların iyileştirilebileceğini ve devletin de en büyük hekim olduğunu sanır.

«Neden deniz ticareti daha etkin bir gözetim altında tutulmaz?» Bu, Times gazetesi muhabirlerinden birinin ortaya attığı soruydu. Güvendiği iktidarın, bir yıl içinde gemilerinden ikisini yitirdiğini, üstelik üçüncüsünü de yitirebileceğini unutuyordu bu muhabir, hiç şüphesiz. Bir başka yazıdaysa şöyle deniliyordu: «Çirkin gemiler göz zevkimizi bozuyor, bunların yapımına izin verilmemelidir.» Demek ki, güzelin dostu olan bu yazar, İngilizlerin estetik zevkini geliştirmekle yükümlü kamu görevlisinin, hakkında nice sözler edilebilecek birçok kamu binası yaptırdığını bilmiyordu; bir de Adalet Sarayı için herkesin kınadığı bir plânı kabul etmişti bu görevli. Donanmada büyük bir düzensizliğin ağır bastığını, tersanelerin kıyasıya bir israf içinde olduğunu, ordumuzun yeterince örgütlenmediğini, diplomatlarımızın düşüncesizlik yüzünden barışı tehlikeye düşürdüğünü, İngiliz adaletinin usul çıkmazları, yüksek harçlar ve ertelemeler yüzünden felce uğradığını her gün gazetelerden okuyanlar, şöyle demekteydiler kaygısızca: «Devlet, demiryollarını satın almalı ve tekeline geçirmelidir.»

Bütün bunlar bizi şaşırtmamalı. Fizik dünyadaki nedenselliğin farkında olmayan bir kimse, siyasal bir bütün meydana getiren insanların davranışlarını yöneten daha karmaşık bir nedenselliği pek kavrayamayacaktır. Çoğu ailelerde, onüç rakamı hâlâ uğursuz sayılmakta-

dır: bir fazla ya da bir eksik konuğun, kaderi değiştireceğine inanılmaktadır. Daha yaygın olan bir başka boş inanç da kumardaki şanstır: gizli güçler sayesinde falan adam bir başkasından her zaman için daha çok başarı kazanmaktadır. Politika hayatındaki kör inançlar, gelişmek için, sözünü ettiğimiz boş inançların yeşerdiği yerde elverişli bir ortam bulurlar. Gerçekten de yukarıda sözünü ettiğimiz düşünme biçimleri bize şunu anımsatıyor: insanın kendi isteğine göre kurduğu bir hükümet, başka yurttaşların paraca desteklediği gruplara özgü niteliklerden daha farklı özelliklere sahiptir.

Günlük hayatta en basit şeyleri bile bilmeyen kimselerin politika alanında bilgili olmaları nasıl istenebilir? Ama bizi en çok şaşırtan şey, gerçek bir bilimsel kültüre sahip olan toplumsal sınıfların, sosyal olayları yorumlama konusunda öbür toplumsal sınıflar kadar yöntemsiz davranmalarıdır. Bütün bilginler şunu kabul etmişlerdir ki, güçlerin eşdeğerlilik ve dönüşüm ilkesi, hem organik, hem de inorganik yapılara uygulanmaktadır; ayrıca, bütün düşünsel olguların beyinsel değişiklikleri karşıladıkları da bir gerçektir.

Bundan da şu kaçınılmaz sonuç çıkmaktadır ortaya: bütün toplumsal eylemler, kendilerini yaratırken kaybolan önceki enerjilerden doğar; bunlar da, sonraki eylemlerin kaynağını oluşturacak güç ya da eylem halindeki enerjilere dönüşürler. Bu üst düzeydeki olayların, alt düzey olayları gibi, aynı pratik yöntemlere göre değil de, aynı ilkelere göre incelenmesi gerektiğini kavrayamamak oldukça şaşırtıcıdır...

Zamanının büyük bir kısmını çalışmaya veren küçük öğrencinin en çalışkan öğrenci olduğu, yetişkin bir kimsenin de okuduğu kitap sayısına göre bilgili sayılacağı akla yakın gibi görünürse de, bu her iki önerme de

yanlıştır. Hobbes, okuyucu ile ilgili önermenin yanlışlığını yıllar önce göstermiş, öğretmenler de öğrenci ile ilgili önermenin yanlışlığını farketmişlerdi.

Fransız okullarında, öğretmenlerin söylediğine bakılırsa, terbiyeli ve dürüst çocuklar ancak sıkı bir disiplin ve de ciddî bir curnalcılık sistemi sayesinde yetişebilir. Bu öğretmenler, İngiltere'ye gelecek olurlarsa, kendilerine özgürlük tanınan öğrencilerin tanınmayanlardan daha iyi yetiştiklerini görüp şaşıracaklardır. Üstelik ne kadar güven gösterilirse öğrencilerin davranışları da o ölçüde iyi olmaktadır.

Bazı durumlarda, insanoğlunun düşünce ve davranışlarını *a priori* olarak pek az olası gösterebilecek eylemlere yol açan daha birçok olgudan söz edilebilir: Sözgelimi, ölüme mahkûm bir kimsenin kendi yerine ölecek bir adam satın alabilmesine imkân veren özel ve genel duyguların varolabileceği kimin aklına gelebilir ki? Oysa, Çin'de bunlar olagelmektedir.

Aslında, her bireyin (dolaylı olarak da toplumun) doğum, gelişme ve ölüm konularında sayısız etkilere boyun eğdiğini bilen bir insan ya da *a fortiori* olarak bir bilgin, nasıl olur da, şu ya da bu tür bir siyasal eylemin doğuracağı sonuçları hesap etmenin olağan olduğuna inanabilir? Kaldı ki, etkenlerin sayısı insan bedeninin maddesel bileşimi ile tanınmıştır. Dikkatli bir gözlemci sofraya oturduğu zaman, Rus buğdayı unundan yapılmış ekmekle, İskoç öküzünün etini, Orta İngiltere'de yetişen patatesi, Maurice adası şekerini, Cheshire tuzunu, Jamaika karabiberini, Hindistan'dan gelen carry'yi, Fransız şarabını, Korinthos üzümünü, İspanya portakallarını, ayrıca dünyanın çeşitli yerlerinden gelen baharat v.b. şeyleri yiyip içtiğini pekâlâ farkedebilir. Eğer bu gözlemci, içtiği suyun nereden geldiğini kendi kendine

soracak olursa, sarnıçtan ırmağa, dereye, sele, büyük aralıklarla birbirini izleyen yağmur damlalarına, oradan da Atlantik üzerinden geçen bulutlara dek, içtiği bir yudum suyun, bir vakitler yüz metre karelik bir yüzeye dağılmış moleküllerden oluştuğunu anlayacaktır kesinlikle.

İnsan bedeniyle ilgili bu görüş, söyleyegeldiğimiz insan davranışlarını değişikliğe uğratan fiziksel ve manevî etkiler için de geçerlidir. Eğer kuru üzüm yerken, dişinizi taş kırarsa, bunun nedenini, Zanta adasındaki çalışma düzeninin pek gelişmemiş olmasında arayın. Hazımsızlık çekiyorsanız, gidin size berbat şaraplar yollayan Cette'li satıcılara çatın. Bir de kendi ülkenizde size yapılan baskılara bir bakarsanız, sorunun ne denli karmaşık olduğunu anlarsınız. Mideniz için hiç de elverişli olmayan saatlerde, sırf toplumsal nedenler yüzünden yemek yemek zorundasınızdır. Bu saatlerde dostlarınızı görmeniz imkânsızdır. Çevrenizin siyasal ve dinsel konularla ilgili düşünceleri size de bulaşmıştır; ister istemez bunları kabullenmek zorundasınızdır. Aslında anlamsız olan basit bir olay, sözgelimi sülün avı, belli bir dönemde yaşantınızı altüst edebilir.

Geriye dönüp de yüzyıllardan beri bizleri kıskacına almış etkilere şöyle bir bakarsak, yine bu gerçeği görürüz. İngilizlerin pazar günü neden dinlendiklerini kendi kendinize sorun bakalım; nedenini bulabilmek için çok gerilere dönmeniz gerekir. Hattâ İngiltere'de, özellikle de İskoçya'da, dinsel nedenlerden ötürü çalışmamanın yanısıra dinin yasaklamadığı eğlencelerden bile kaçınmanın nedenini arayınız. Bunu anlamak için, bugün artık tarihe karışmış katı çilekeşlik dönemlerine kadar uzanmanız gerekecektir.

İşte bütün bunlar toplumsal olayların daha önceden

çok ciddî incelemeler yapılmadan tahmin edilebileceğini sanan kimselerin, bu konuda ne denli tutarsız olduklarını göstermektedir.

Yöntemli bir çalışma yapılabilirse, sosyoloji incelemesi, herkesçe bilinen sosyal yaraların kökünden iyileştirilebileceği düşüncesini ortadan kaldırır. Bir toplumun bireyleri olgunluğa ulaşamadıkları sürece, bu yetersizliğin şu ya da bu biçimde kendini göstermesini önleyecek akıllıca bir yol bulunamaz. Kötü sonuçların biçimi değiştirilebildiği gibi, ortamı da değiştirilebilir; ama, yine de bunlardan bütün bütün kurtulunamaz. İngiltere'de kimsesiz çocuklar için yetim evleri kurulmuş, bunların kurulmasıyla da kimsesiz çocukların sayısı artmıştı. Kötülüğü ortadan kaldıracak yerde, onu parçalayarak artmasına yol açılırsa, o zaman «Bir şeyler yapmak gerekir» düşüncesinin güçsüzlüğü görülür. Bilginler yöntemli bir biçimde bu olaylar bütününü inceledikçe, özellikle de bu noktada ancak uzun ve yorucu araştırmalardan sonra bir şey yapılabileceğine inanacaklardır.

(sürecek)

Çevirenler: *Sema Rifat G., Mehmet Rifat*

Son baskı tarihi: 30.9.1974

ÇAN YAYINLARI

1. *Denemeler ve Bir Alman Dosta Mektuplar:* A. Camus. Çev.: S. Eyuboğlu, V. Günyol, 5 lira, 3. Baskı.
2. *Çağımızın Gerçekleri:* J.-P. Sartre. Çev.: S. Eyuboğlu, V. Günyol, 10 lira, 3. Baskı.
3. *Çağdaş Politika Sorunları:* 21 yazardan, Çev.: S. Eyuboğlu, V. Günyol, 5 lira, 2. Baskı.
4. *Utopia:* Thomas More. Çev.: S. Eyuboğlu, M. Urgan, V. Günyol, 8 lira, 2. Baskı.
5. *Toplum Sözleşmesi:* J.-J. Rousseau. Çev.: V. Günyol, 15 lira, 4. Baskı.
6. *Aydınlar ve Toplum:* Antonio Gramsci. Çev.: V. Günyol, F. Edgü, B. Onaran, 4 lira.
7. *Politika Sanatı:* Gaston Bouthoul. Çev.: S. Eyuboğlu, V. Günyol, 10 lira.
8. *Özgürlük Sorunları:* René Maublanc. Çev.: V. Günyol, A. Bezirci, 3 lira.
9. *Çağdaş Fizikte Doğa:* Werner Heisenberg. Çev.: V. Günyol, O. Duru, 4 lira.

İsteme adresi : YENİ UFUKLAR : P.K. 1034,
Karaköy, İstanbul

YENİ UFUKLAR : Aylık Sanat, Düşünce Dergisi, Sahibi ve yazı işleri sorumlusu: Vedat Günyol, Teknik işleri yönetenler: Hidayet Kandaz, Hasan Özay, Yönetim yeri: Cağaloğlu, Himaye-i Etfal sokak, Mirat han, No. 202 İstanbul, Yazışma ve havale adresi: YENİ UFUKLAR, P.K. 1034, Karaköy, İstanbul, Telefon 27 49 74, Yıllık abonesi: 60 TL., altı aylığı 30 TL., Yabancı ülkeler için iki katı alınır, İlân: Kapakta santimi 100 TL., sayfalarda 50 TL.

Hilâl Matbaacılık Koll. Şti. - İstanbul

Fiyatı : 5 TL.